

11-618, 720

200

БІБЛІОТЕКА „НАШОЇ КУЛЬТУРИ“
видає проф. д-р Іван Огієнко.

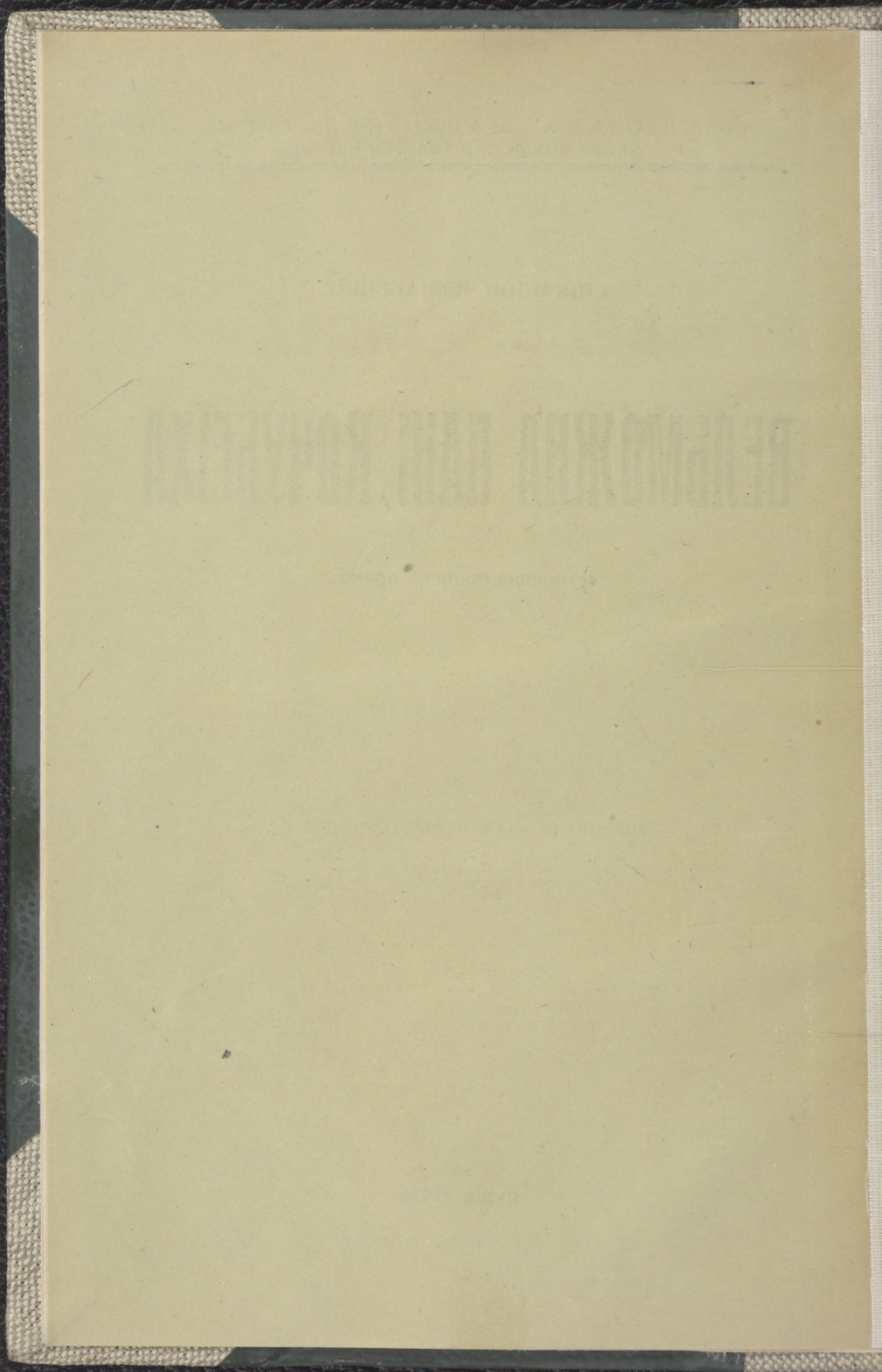
СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО

ВЕЛЬМОЖНА ПАНІ КОЧУБЕЇХА

Історична родинна драма

ВІДБИТКА З «НАШОЇ КУЛЬТУРИ» 1936 Р.

ЛЬВІВ, 1936.

СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО

ВЕЛЬМОЖНА ПАНІ КОЧУБЕЇХА

Історична родинна драма.

М. С. Черкасенко, кн. 2-9 (1936)

ЛЬВІВ 1936.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Кочубей Василь, генеральний суддя.
Любов, його дружина.
Мотря, їхня дочка.
Нянька в родині Кочубеевій.
Дівчина, служниця.
Іскра Іван, полковник полтавський.
Апостол Данило, полковник миргородський.
Трощинський, полковник гадяцький.
Святайло Іван, піп із Полтави.
Никанор, чернець.
Вістовці, козаки.
Діється за гетьманування Івана Мазепи.

II-618.770

ДІЯ ПЕРША.

Світлиця в Кочубеєвому домі в Батурині.

Вечір.

Кочубеїха (*вносить із сусіднього покою світло, ставить його на столі й спускає занавіси на вікнах*).

Дівчина (*входить із передпокою*).

Вельможна пані там-он у дворі
Якісь ченці прийшли: один старий,
А двоє по́слушників...

Кочубеїха.

А, це ті,

Що їх спіткала біля церкви днесь,
Вертаючись додому по Вечерні:
Прохали пристановища... Чого ж
Вони в дворі?.. Старого ти прийшли
Сюди та приготуй покій для нього,
А молодих в челядницькій прийміть,
Про всіх вечерю добру спорядіть.

Дівчина. Гаразд, все зробимо, вельможна пані (*Виходить*).
(*Кочубеїха ходить у задумі по покою. По хвилі входить Никанор*).

Никанор (*низенько вклоняється*).

Мир дому вашому, вельможна пані,
І всім, живущим в нім.

Кочубеїха (*показує на крісло*). Сідай же, отче, —
Стомились десь весь день у походеньках?

Никанор. Спаси Господь. Воїстину стомились
Серед мирської суєти. (*Сідає*).

Кочубеїха (*сідає теж*). Звідкіль
Мандруєте? куди й чого?

Никанор.

Із Лаври,

З Києва: були на прощі там,
Тепер вертаємось собі додому.

Кочубеїха. Куди?

Никанор. У Сівське: ми ченці смиренні
Із Спаської обителі святої.

Кочубеїха. Я чула, і не раз, про цю обитель
Святу, але навідати її
Господь нас так ніколи й не сподобив.

Никанор. Зіло велебна, тиха, велеліпна
Обитель... Хоч не імами сокровищ
І добр земельних, та Господь святий,
За наші молитви і денно й нічно,
Благотворителів побожних, щедрих
Нам посилає в скруті повсякчасно:
Про нас рука їх не оскудіває,
Обитель украшає й нас годує.

Кочубеїха. Хто за ігумена в монастирі?

Никанор. Архимандрит смиренний Теофил.

Кочубеїха. А ймення, отченьку, твоє?

Никанор. Моє?..
Раб Божий інок Никанор.

Кочубеїха. І ми,
Як всі, що грішний світ і суєту
Мирську над святість тихого життя
Й душі спасення возлюбили, будем
Прохати вас молитися за нас,
Але про це — пізніше, а тепер
До трапези, велебний отче, прошу.

(Встає й проводить ченця в передпокій; за хвильку вертається).

Нянька *(глибока, але бадьора ще, бабуся, по павзі входить із передпокою)*.

Ти, Любка, тут?

Кочубеїха. Та бачиш же, що тут...

Що Мотря?

Нянька *(підходить ближче)*. Що... Що вчора, те й сьогодні:

Співає та сміється, а сама —
Несамовита наче, — знаю добре я...
Мене тим сміхом їй не одурити...
Співає... сама ж, як та струна на кобзі
Натягнута. — ось-ось увреться... Чула?..

Кочубеїха. Ти це до чого?

Нянька. Ні до чого... Так...

Кажу, що є.

Кочубеїха. А чом же ви її
Не заспокоїте — Меланка й ти?

Про це ще вчора я тебе прохала,
А ти мені — „що вчора, те й сьогодні“...

Нянька. Не так ви з паном скривдили її,
Щоб заспокоїлась вона так легко.

Кочубеїха (*ходить по покою*).
Що — може скаржилась тобі?.. Гляди ж,
Про це нікому ані слова!...

Нянька. Знаю,
Не вчи... Не скаржилась, хоч я й питала...
Сміється тільки та верзе таке,
Що страшно слухати... „Перекажи, —
Говорить, — неньці, няню, що вона
Гетьманшею не буде все одно.
Чи вийду за гетьмана я, чи ні...“

Кочубеїха (*раптом зупиняється, ледве втримуючи гнів*).
Ще що?..

Нянька. „Перекажи ти — каже — їй,
Що знаю я — мовляв, — чого вона
Ще здавна, все життя і до сьогодні
Все лихом дихав так на гетьмана:
Молодший був — до нього залицялась,
Як і багато ще таких красунь,
А він, орел, не подививсь на квочку
І перевагу дав якійсь вдові.
Бо та вдова теж мала льот орлиний.
Перекажи — казала знов, — що я
Все добре бачила, все добре чула,
Як поїдом старого батька їсть
Вона, чому не скине він гетьмана
Мазеши й сам не стане за гетьмана,
Вона ж гетьманшею... Але це буде —
Скажи ти, няню, ненечці моїй —
Хіба тоді, як на долоні в мене
Та виросте коса“...

Кочубеїха (*вибухнувши страшним гнівом, тупає ногою*).

А отже буду!..

На злість і їй і підлому Мазені!..

(*Похватившись, мовчки пройшлася покоем*).

А чом же не спитала ти її,
Звідкіль про молодість мою думки
Такі у неї? Чи не ти, буває,
На старість з глузду зсунувшись, сама
Десь розп'ятакалась про це при ній?..

Нянька. Я?!.. я?!.. Дитині на батьків своїх?..
А гріх — про нього ти забула. Любка?..
Та ж ти сама не раз — згадай — при дітях
В розмовах із свашками та кумами,

Жартуючи, про давнє споминала:
 Як за Мазепою ви всі шаліли,
 Як вгадували й ворожили, з ким
 Із вас одружиться цей бабодур, —
 Та й не вгадали: залицявсь до вас, —
 Чи може вам здавалось лиш, — сватів же
 Послав до Фридрикевички-вдови...
 Про це при дітях вільно ви товкли,
 А діти що? Ви — в жарт, на глум, вони ж
 На ум дитячий свій все тее брали,
 Коли ж щось трапилось, то бач — згадали.
 Не раз же й панові ти докоряла,
 У гніві забуваючи, що діти
 В покої з вами й слухають усе.
 То ж плачся, Любко, ти сама на себе:
 Мого гріха в цьому немає зовсім.

Кочубеїха (*погіршливо*).

Що? плакати? мені?.. Чого? що сталось?

Нянька. Страшне! Повстали діти на батьків...

Кочубеїха. Пусте!.. Старий розпусник, недоляшок,
 Дурне дівча звів з розуму, а я
 Повинна плакати?

Нянька. Дівча оте —

Твоя дочка.

Кочубеїха. Нехай і так, але

На діток непокірних є лоза.

Нянька. Ох, не про Мотрю та лоза: боржій
 Вже смерть собі, сердешна, заподіє, —
 Хай Бог простить гріха, — ніж та лоза
 До неї доторкнеться.

Кочубеїха (*твердо*). Ліпше смерть,

Аніж наруга й поговорі!

Нянька (*обурено*). Яка

Наруга?.. Схаменися! що ти мелеш?..

В погорді стратила ти серце й розум...

Кочубеїха. А що ж чинить? — тебе питаю я.

Нянька. Віддати за гетьмана.

Кочубеїха. Й ти також?..

Та ж він годиться їй в діди!

Нянька. Нехай:

Вона не перша буде за старим.

Умре він — вийде ще й за молодого.

Кочубеїха (*що далі, то все більше драгується*).

Та ж він — отець хрищений їй, чи ти
 Забула вже?

Нянька. Я не забула, ні. —

Але гетьман велику силу має:

- Його послухає владика — й шлюб
Дозволить цей...
- Кочубеїха (*розмотивилась*). Іди звідсіль, стара!..
Та до дочки не смій заходить більше
Й речами блудними їй потурати!
Замкнись в своїй світлиці, та ні з ким
Про неї ані слова, а дочці
Я раду дам сама.
- Нянька (*тупає до дверей*). Гаразд, іду...
Ти ж прохолонь: не добра рада та,
Що родиться в ненависті й у гніві.
Та оглядайсь на Бога перш, ніж раду
Якусь захочеш дати: Він, святий,
Наруги жодної не бачив в тім,
Що Діву молоду та віддали
За жінку старцеві із Назарету...
- Кочубеїха (*тупає ногою*).
Старі, безумні речі... Йди, кажу!..
- Нянька. Та йду ж, іду, — притьма не треба гнати...
(*Виходить*).
- Кочубеїха (*якусь мить стоїть, не міняючи постави, потім підходить до столу й з глибоким стогоном опускається в крісло; обважніла з дум, її сива голова хилиться на груди*).
- Кочубей (*входить із сусіднього покою; глибока, але тиха печаль на всій його постаті, в обличчі, в рухах*). Сама?.. З ким, Любко, розмовляла ти?
- Кочубеїха (*почувши його голос, стрепенулася й випросталась у кріслі; на виду — знову кам'яний вираз*).
Стара була.
- Кочубей (*сїдає*). Стара?.. А я вже думав,
Що сват Данило або Йван... Що ж Мотря?..
- Кочубеїха (*рвійно хлопившись*):
Про Мотрю ти?!.. Вона тобі болить?..
(*Задихана від гніву, перехилиється до нього через стіл*).
Про Мотрю всі — й стара ота і ти...
А я?.. Твої думки туди летять...
Чому ж мені ти в душу не заглянеш?..
Про Мотрю хочеш знати ти — то ж знай:
Сміється з нас вона, сміється й кпить,
І слово наше батьківське для неї —
Ніщо!.. Та як би й ні, коли ви всі —
Мов змовилися потурати їй.
- Кочубей. Навіщо, Любко, ти говориш так,
Хоч добре знаєш, що неправда це?
- Кочубеїха (*глибоко дїткнута, відхиляється з обуренням*):
То цебто як?!.. Врешу, чи що, умисне?..
Ти зважив, щό говориш?

Кочубей *(розпучливо)*. Ах, не те,
 Не те: кажу, що гнів в тобі говорить,
 А він — дорадник кепський. Заспокойся,
 Себе ти опануй і глянь на неї
 Не як на ворога — хай криє Бог —,
 Але як на дитину рідну, і тоді
 Глибока ніжність серце опанує,
 І з уст твоїх поллються інші речі...

Кочубеїха *(одвертається й ходить по покою)*.
 Не діжде!..

Кочубей. Постривай, не говори так...
 Кочубеїха. Та що ти хочеш і куди це гнеш?..
 Як бачу я, то й ти уже ладен
 В наложниці свою дочку віддати
 Тому розпутникові, що на старість
 Не про душі спасення дбає, тільки
 Дівчат з ума безлично зводить...

Кочубей *(обурено, з докором)*: Любо!..
 Кочубеїха *(не зважаючи)*:
 ...Забувши гріх і гонор свій гетьманський.

Кочубей. О, Боже наш!.. Та хто сказав тобі,
 Що згоден я на це?.. Кажу я тільки:
 У серці гнів свій затамує, бо з чим
 Ти прийдеш на обраду наших кривних,
 Що зійдуться ось-ось у цім покої?

Кочубеїха. І їм те саме я скажу, на світ
 Увесь кричатиму про те безчестя,
 Що заподіяти його завзявся
 Старий Мазепа нам!

Кочубей *(злякано)*: Та Боже крий
 Тебе!.. Чи хочеш ти життя своє
 І нас усіх занепасть навик?

Кочубеїха. Життя?.. Що варт життя твоє й моє
 В таким приниженні, в такій неславі?

Кочубей. В яким приниженні? в якій неславі?..
 Чи уряд генерального судді —
 Приниження?.. Та ж по гетьмані я
 Особа перша тут...

Кочубеїха. Та не гетьман!

Кочубей. На це його величності царя
 Всесильна воля, і не нам її,
 Куди захочем, скерувать.

Кочубеїха. Не нам?..
 Кому ж?.. Чому ж Мазепа так, як схоче,
 Керує нею?

Кочубей. Це неправда.

Кочубеїха *(тупнувши ногою)*. Правда!..

Вже скоро двадцять років, як його
 Покірно слухає Москва дурна,
 Засліплена лукавими речами
 Старого лиса, й з вас ані один
 Не зважиться розвіяти облуду.
 Мазепа знає це і крутить вами,
 Як схоче: схоче — з'їсть, не схоче — ні...
 А все чому?.. Бо сміє він дерзати!
 Тому й усе дозволено йому:
 Дочка у генерального судді
 І красна й молода — давай сюди,
 Щоб похить ту старечу вдоволити...
 Чому і ні, коли кивнути лиш —
 І запобігливо красуню тую,
 Хрищеницю, за згодою її,
 Не боячись людського поговору,
 До ложка грішного сам батько рідний,
 За ліву руку взявши, приведе!..

Кочубей (*кинувшись на місці од великого обурення*).

Та що верзеш ти, Любко, — схаменися?!..

Чи ти при пам'яті? Де розум твій?..

Кочубеїха. На місці розум мій, а от — де твій?

Суддя він генеральний...І сконаєш

Суддею ти, та ще й в гідкій неславі,

В нарузі і зневазі през дочку!..

А все чому? Тому, що ти — нікчема,

Не лицар, хоч при боці шаблю носиш,

Людина без гонору й самолюбства,

Тюхтій, лемішка, стоптаний постіл!..

Чи диво ж, що, рівняючи вас всіх,

І серцем і душею недолугих

І скорбних розумом, дочка твоя

На лисові старому опаліла?..

Бо хто він є, коли рівняти з вами? —

Орел серед сполоханих курей,

А розумом — правдивий Соломон..

Кочубей (*сидить, пригнічений, похиливши голову*).

Чого лютуєш, Любко? що ти хочеш?..

Кочубеїха. Життя прожив зо мною ти, та й досі

Питаєш... Так і пропадеш колись —

І ти і всі — в Мазепа на уздечці.

Кочубей. Пусте говориш: кожен при гетьмані

Виконує свій уряд, всім же нам

Гетьманами не бути.

Кочубеїха.

Ти — не всі!

Нікчема лиш міркує від безсилля,

Що він — як всі, і спокій тим дає

- Собі. Розумний, сміливий завжди
Не хоче бути, як всі, але — над всіми.
- Кочубей. Гординя це, а гордим, знаєш ти,
Противиться сам Бог.
- Кочубеїха. Так, знаю я.
Але я знаю ще і те, що Бог
Ще більш противиться рабам лінивим,
Таким, як ти, й лишає їх в нарузі,
В нікчемності рабами пропадати!..
- Кочубей. Я — раб лінивий?
- Кочубеїха. Так... Хто стратив вже
Й самé бажання вгору йти — той раб,
Лінивий раб!
- Кочубей. Нема куди йти вище.
- Кочубеїха. Нема? Чому? А уряд ще гетьманський?..
Чи ти про нього й думать не дерзаш?..
- Кочубей (*з острахом дивиться на неї*).
Ти що? до чого ти?... Та ж там Мазепа!
- Кочубеїха (*твердо*).
Зіпхни його, як всяку перешкоду,
І далі йди!
- Кочубей (*злякано підводиться з крісла*).
О, Боже...
- Кочубеїха (*зневажливо*): Я ж кажу,
Що ти — нікчема: від самої гадки
Напав на тебе вже і страх і трепет
Чому ж колись Мазепа не злякався
Зіпхнути Самойловича з дороги
І вирвати у нього булаву?
- Кочубей (*трохи отямившись, мовчки йде до взідних дверей, прислухається біля них, відхилляє їх і висовує голову в передпокій; упевнившись, що ніхто не підслушував, тихенько причиняє двері, вертається й схвильовано ходить по покою*).
Тобі, я бачу, вже життя набридло.
- Кочубеїха (*що стежила за ним, не ховаючи свого презирства до нього*):
О, так! кому і світ самий не збридне,
З такими лицарями живши вік!..
Хоч би з дочки узяв примір: вона,
Щоб стать гетьманшею, любенько
З шляху зіпхне і батька й матір... Пху!..
(*Виходить праворуч ув інші покої*).
- Кочубей (*підходить до вікна, злегка відвертає занону й припадає чолом до шибки; далі так само до другого вікна й шепоче схвильовано*):
Яке безумство! жах який!..

Мотря (*відхиляє вхідні двері, роззирається по покою, врешті входить*).
Сами

Ви, тату?

Кочубей (*що саме був край другого вікна, затрусившись, рвійно повертається*).

Хто тут?!.. Ти це, Мотре?..

Мотря (*зазираючи в сусідній pokій, тихо*): Я...

А ненька де?

Кочубей (*іде їй назустріч*). Допіру вийшла звідси...

Моя голубонько... (*Озирнувшись на сусідній pokій, обіймає й цілує її в чоло*).

Мотря (*цілує його в руку, крізь сльози тихо*):

О, тату мій!

Я знала... знала я... що ви на мене

Не маєте у серці гніву.

Кочубей. Гніву?..

Ні, ні, моя дитино... гніву — ні,

Але я маю жаль на тебе, серце,

А за що — знаєш ти...

Мотря (*припадаючи до нього*). Про це не треба...

Не треба, таточку мій бідний...

Кочубей (*в розпуці*). Боже!

Невже це правда, що його, старого,

Ти покохала?..

Мотря (*з болем*). Боже мій... не треба

Про це...

Кочубей. Та як могло це статись?..

Мотря (*по мовчанці*). Доля...

Кочубей. Тяжка ж твоя, моя дитино, доля.

Мотря. Коли й тяжка, то тільки тим, мій тату,

Що завдаю своїм коханням вам

Глибокого жалю. Простіть мене,

Не гнівайтесь, благословіть хоч ви...

(*За останніми словами на порозі з сусіднього покою стає Кочубейха й позмуру стежить за сценою*).

Кочубей (*повернений до тих дверей спиною, не бачить її*).

Нехай тебе Господь благо...

Кочубейха (*гнівно*). Не смій!..

(*Батько й дочка здригаються від несподіванки й зостаються якось мить нерушними: він, убгавши голову в плечі, немов чекаючи удару, вона — пригорнувшись до батька*).

Кочубейха (*переступає порога й зупиняється*).

Таким, як донечка твоя, нема

Благословення, — чув?...

Мотря (*бере раптом батькову руку й цілує*).

Прощайте, тату!..

(Випростовується й, не глянувши на матір, іде до вхідних дверей).

Кочубеїха *(грізно тупнувши ногою):*

Стій!..

Мотря *(взявшись за ручку дверей, повертає голову й через плече дивиться на матір).*

Слухаю,

Кочубеїха.

Твоє останнє слово?

Мотря. Прощайте, — це було останнє слово.

(Виходить).

Кочубеїха. Ти чув? ти бачив?

Кочубей *(в розпучі).*

Що чув? що бачив?..

Кочубеїха. Яка вона до ньєнки шаноблива...

Чого вона приходила сюди?

Кочубей *(хапається за голову).*

Ах, спокій дайте! вже не маю сили...

Йде обертом у мене голова...

Приходила, як всякая дитина.

Щоб приголубив хтось, — коли не мати,

То батько хоч, сказав ласкаве слово:

Та ж коло неї ти повітря всєньке

Ненавистю й злобою отруїла, —

Чи ж диво, що у рідного вітця

Прийшла шукать дитина спочуття?..

Не в матері — ти чуєш? — у вітця,

Бо мати не подивиться як слід,

Не заговорить навіть, — як не мати...

Кочубеїха. Ти ж чув, — заговорила, а вона

Мені на тебе що?..

Кочубей.

Заговорила?..

Та ти ж ногою тупнула на неї!

Кочубеїха. Ти ж як хотів — її перепросити

За те, що проти батьківської волі

Де пробєм?

Кочубей.

І старий, бува,

В житті не раз зіб'ється з пливу, їй же

Хто зважиться за гріх поставити це?

Кочубеїха *(дослухаючись):*

Авжеж, авжеж... свята та Божа... Йде хтось...

Дівчина *(входить).*

Пани полковники — Апостол, Іскра...

Кочубей *(іде назустріч).*

Проси, проси...

(Дівчина виходить. Із передпокою входять полковники — Данило Апостол та Іван Іскра).

Ласкаво прошу, друзі!

Апостол. Добривечір, мій свате! Як ся маєш?

Іскра. Добривечір, Василю!

Апостол. Й сваха тут —

Добривечір!

Іскра. Здорова, Любко!

(Вітаються).

Кочубеїха. Прошу

Ласкаво, гості дорогі, сідати.

Апостол (а за ним Іскра, Кочубей і Кочубеїха сідають до столу).

Сердечно дякуем, а сісти й справді

Не вадить: на ногах ми цілий день.

Кочубеїха. Чого ж бо так?

Апостол. А так, як бачиш, свахо:

Москва воює десь, а нам турбота.

Кочубей. Що — знов потуги просить?

Апостол. Просить?.. Де пак, —

Давай! — кричить притьма, і все — як в прірву.

Ясновельможний нащо вже слухняний,

А й то терпець ось-ось урветься в нього.

Кочубеїха. Що ж зможе він?

Іскра (махає рукою). Нічого: побурчить

І зробить все, як цар велить.

Апостол. Це правда,

Та й що ти вдієш супроти Москви!..

Не сила.

Кочубеїха. Дивно чути це мені:

То ти гадав, свате, що якби

При силі ми були, ясновельможний

І опір стати зважився б?

(Всі з непевним подивуванням дивляться на неї).

Апостол (з мішаним почуванням образи, страху та обурення): Хто — я

Гадаю?!.. Та Господь з тобою, свахо, —

І в думці я цього не покладав

Ніколи. Я єсть я, і говорити

Про себе можу лиш, а щодо інших —

Як можу знати я чужі думки?..

Ясновельможний в ласці у царя

Великій і заслужений, — яка ж

Про опір мова може бути тут?..

(Кочубей та Іскра понуро мовчать).

Кочубеїха. Невже про нього й слова у розмові

Між нами, кривими, сказати не можна?

А ми з старим і запросили вас,

Щоб побалакати якраз про нього,

Ясновельможного, — то як же бути?

Апостол (*кидає непевний погляд на Іскру*).
 Послухаєм, про що, тоді і скажемо,
 Чи гоже нам, полковникам, вести
 Розмову ту.

Кочубеїха. Ми запросили вас
 Не як полковників, а лиш як кривих,
 Щоб з вами на обряді цій родинній
 На чомусь стати — так або інак,
 Але не ждала я і не гадала,
 Що від якогось вже часу не вільно
 І говорити, навіть між своїми,
 Якраз про ту особу, що про неї
 Ми досі вільно говорили тут...

(*З обуренням*):

Та що ж це справді? Хто єсми? Раби,
 Чи вільні лицарі і старшина?
 Хіба особа тая не від вас залежить,
 А ви від неї?..

Кочубей (*з острахом*): Любко...

Кочубеїха (*задихаючись від гніву*): І коли
 Особа тая плюне вам в лице —
 Ви тільки втертись мусите покірно,
 А може ще й подякувать за ласку
 Особі тій?.. Ні... ні... не можу я...
 При згадці лиш самій... про ту особу...
 Про те, що... що... Кажі, Василю, ти...
 Не в силі я...

(*Апостол і Іскра, нічого не розуміючи, презириються*).

Кочубей. Ти заспокойся, Любко...

Я сам скажу про все, що треба...

Кочубеїха (*одвертається, махнувши рукою*). Добре...
 Кажі...

Кочубей. Вся річ, що схвилювала так
 Мою стару, — це річ лише родинна,
 Тому про неї, друзі любі, вільно
 Порадитись в чотирі оці можемо,
 Аби лиш це між люди не пішло.

Апостол. Ми слухавмо, свате.

Кочубей (*підшукуючи слова*): Річ у тім...

Ясновельможний... ми того не ждали...

Але... не примха це, не жарт... поважно...

Кочубеїха (*не витримавши, обертається*).

Чого ти топчешся на місці?...

(*До гостей*): Він,

Ясновельможний ваш, без соромá,

Не боячись ні Бога, ні людей,

Дочку у нас, хрищеницю своєю,
Значев'я сватає. Оце й усе!..

Апостол та Іскра (*кинувшись на місці*):
Як — Мотрю?!..

Кочубеїха (*саркастично*): Не мене ж, — це певна річ.
(*Гості презириються з величезним подивуванням*).

Іскра (*по павзі*): Це справді несподіванка... Та ж він,
Ясновельможний, буде свояком
Тоді небожеві своєму, я ж
Прийдусь йому якимсь немов би дядьком,
А ви — ти, Любо, і Василь — батьками...
Бо ж тесть і теща — все одно батьки...
Та й ти, Даниле... хто — стривай?..

Апостол. Теж ніби
Якийсь далекий дядько...

Іскра (*до Кочубея*). Ваш Василь,
Данилів зять, вже прийдеться тоді
Ясновельможному за швагра, — так?

Кочубеїха. Авжеж, що так. Наробить плутанини
Такої цей жених ясновельможний,
Що вже не знатимеш, кого як звати.

Апостол (*по хвильці надуми, розважно*):
А я сказав би — це пусте: між людьми
Всього бува, й на перешкоді стати
Це не могло б... А от оте... що він —
Хрищений батько... Ви ж йому казали?
Він що?

Кочубей. Владика, каже, ублагаю...
Митрополита... й шлюб він розрешить.

Іскра. А Мотря знає?

Кочубей. Знає.

Іскра. Що ж вона?

Кочубей. Хоч зараз.

(*Іскра мовчки здвигає плечима й розводить руками*).

Апостол. Так?.. За чим же діло стало?
Немає отже, бачу, перешкоди:
Жених посватав, молода — хоч зараз
До шлюбу йти, владика гріх відпустить, —
Чого ж іще? Що треба — все...

Кочубеїха (*ледве втримує себе*). А ми?

Апостол. Хто ви?

Кочубеїха. Батьки. Чи вже батьків
І згоди їхньої не треба?..

Апостол (*здивовано*): Як?

Хіба не згодні ви?

- Кочубеїха. А ти, мій свате,
Свою доньку так згодився б віддати?
- Апостол. Та хто ж не згодився б доньку свою
Віддати за гетьмана!
- Кочубеїха. Та ж йому
Вже сімдесят минуло!
- Апостол. Ну, то що?
Адже з ним жити не батькам — доньці:
Аби до мислі, свахо, він був їй,
А ваше діло — шлюб благословити.
Адже жених не хто-будь — сам гетьман!
- Кочубеїха. О, так! гетьман... Та й ми не посполиті,
Здавалось би, тому і честь ота
Вже ніби не така й велика... Хе!..
Старий розпусник, стоптаний шкарбан,
Що мусів би молитись ревно Богу
За ті гріхи, що за життя накоїв,
Він, лис старий, облесними листами
Дівча дурне безсромно омавив,
Забувши, що вона — дочка хрищена,
Й до ложа грішного свого зманити
Безецно хоче шлюбом. Честь велика
І справді — випхати своє дитя
В наложниці законні до гетьмана!..
Чи говорять про те, як шлюб такий
Благословить на небі Бог, а тут —
На світі цім — ухвалять добрі люди?..
- Апостол. Того, що ти говориш про гетьмана,
Не знаю я.
- Кочубеїха. Ой, свате, не лукав! —
Про все ти добре знаєш, як і ми.
- Апостол (*намагаючись бути спокійним*):
Ні, ні, не знаю і не чув нічого.
А що старий та візьме часом молоду —
Це ж світова річ, і в Святім Письмі
Про шлюби отакі читаєм ми.
- Кочубеїха. Святе Письмо — річ Божя, а не людська:
Не нам судить Його святую волю...
А ми... про нас в Святім Письмі не буде,
Бо грішні люди ми, а не святі,
І досить з нас, як приписи святі
Побожно ми виконувати будем.
Святий закон нам не велить іздавна
Вінчать хрищених батька та дочку,
Бо це — великий гріх перед людьми
І перед Богом, а тому не буде
І нашої на шлюб цей згоди.

Іскра.

Так

Воно й повинно бути, — згоден я.
Але коли така вже ваша воля —
Не розумію я, навіщо ви
По нас послали... Ясно ж все й без нас,
Тому й порада наша ні до чого.

Апостол. Це те, про щб хотів спитати й я.

Кочубеїха (*показує на чоловіка, саркастично*):
Про це вже ви його питаєте, — він це.
Якої ради хоче він од вас —
Не знаю я. Щб думаю сама —
Сказала вже.

Кочубей (*ніби прокинувшись*): Сказала, та не все:
Сказала ти про те, що ми незгодні
На шлюб гетьмана з нашою дочкою,
Мене ж гнітить одне страшне питання:
А далі що?.. Я знаю... певен я,
Що це потягне наслідки страшні
Про нас...

Кочубеїха. Які?.. Та ж наше право й воля
Свою дочку віддать, за кого схочем!

Кочубей. Але ти не забудь того, голубко,
Що всякий з женихів — хто б він не був, —
Діставши гарбуза, вважає це
За ганьбу, за образу чести...

Кочубеїха (*ледве втримуючи гнів*): Ну,
То щб?

Кочубей. А те, що наш жених — гетьман,
І честь ображена гетьманська. Мало —
Гетьман Мазепа — мудрий і всесильний.
Образу він у серці затаїть,
Навбач, як і давніш, він буде гарний,
Але й не зчуємось, як на старечі
На наші голови одного дня,
Для нас неждано зовсім, упаде
Тяжке нещастя: я Мазепу знаю.

Кочубеїха (*одвертається, крізь зуби змісно*):
Прокляття!..

Іскра (*похиливши голову*): Це, на жаль, святая правда.

Апостол. Так, так, це правда.

Кочубеїха (*з підозрінням*): Що ж чинити маєм?..
Куди ти гнеш оце свою розмову?

Кочубей. По довгій я надумі зміркував
Порадитися з вами, любі друзі,
Й прохати вас — в приватній справі цій
Уплинуть на гетьмана так, щб він

Свої думки зрікся назавжди.
Всі околичності з усіх боків
З'ясуєте йому, а їх ви чули
Допіру... Ви запевните його
В доброзичливості покірній нашій
До нього, до високої його
Гетьманської особи.

Кочубеїха. Знов тієї...
Та ти ж казав уже йому про це —
Чи дуже він послухав?

Кочубей. Так, казав,
Але одне — коли говорить батько,
Одпорная, як кажуть, сторона,
І зовсім інше, як про справу скажуть
Сторонні і поважні люди. Ви що
На це?

Іскра. А Мотря? Та ж ні в чім, як в згоді
Її, ввесь корінь лиха. Варто їй
Сказати, що не хоче за гетьмана,
І він в ту ж мить від неї одсахнеться.

Кочубей. Дамо з дочкою раду ми собі,
Аби лиш знать, що наміру свого
Він зрікся, а до того й починати
З дочкою річ даремна: віри він,
Що доброхіть вона зріклась за нього
Віддатися, ніколи не поїме,
І халепи нам певне не умкнути...
Ото ж питаю вас, кохані друзі,
Чи згодні ви в цій делікатній справі
Мені до помочі прийти?

(Полковники якусь хвилю мовчки роздумують, викликаючи тим наростання гніву в Кочубеїхи й поглиблення печалі в Кочубея).

Кочубеїха *(призро, але стримано)*: Чого ж
Ви мовчите, полковники хоробрі?
Не на Москву ж підмовити гетьмана
Війною йти вас просимо ласкаво,
І не зріктись гетьманства на користь
Достойнішим і Україні...

Кочубей *(сердито)*. Любко!..
Не говори образливих дурниць...

Кочубеїха *(кинувши на нього байдужий погляд)*:
...Ми тільки просимо вас, кривих,
Хоч раз в собі перебороти той
Несвітський страх до хитрого Мазепи
Й одважитись сказати правду в вічі,

Щоб кинув він свою ганебну примху
 І спокій дав статечним, добрим людям.
 Коли Іван не вельми — знаю я —
 Улюблений гетьманом вже здавна,
 То ти, мій свате, за останній час —
 З якої вже причини, я не знаю —
 Придбав собі його велику приязнь,
 Тому ми сподіваємось, що ради
 Він вашої послухає напевне.

Апостол *(спалахнувши)*:

Вгадала, свахо, ти: гетьманську приязнь,
 Що, мов той щит, нас береже
 Від примх всесильної Москви,
 Я врешті заслужив також, розбивши
 Мазепиною недовір'я лід...
 Нелегко це було, але вже сталось.
 Коли ж я тої приязні побудусь
 Ізнов, то це вже назавжди, й Москва
 В нагоді першій злопає мене,
 Бо на всіх нас, полковників, вона
 Останнім часом дихає грозою.
 За приязню ж гетьмана я спокійний
 За себе, за родину й за маєтки.
 Невже могли ви мислити собі,
 Що з глузду всунувся старий Апостол,
 Що він одважиться необережним
 Якимсь учинком приязнь ту гетьманську
 Розбить, а може й гірше ще — стягнути
 На себе грізний гнів Мазепи? *(Підводиться)*.
 Ні,

І не просіть про це...

Кочубеїха.

Яким учинком?..

Подати раду слухную Мазепі
 Ми просимо тебе...

Апостол *(сміється)*.

Мазепі?! раду?..

Жартуєш, свахо, ти, або нещиро
 Говориш це... сама бо добре знаєш,
 Що не навчиш мудрішого за себе.
 Повір: коли із сватанням гетьман
 Звернувся до вас, то все він зміркував
 Ще перед тим і наших вже порад
 Собі не потребує... *(Схвильовано ходить по по-
 кою)*.

Кочубеїха *(до Іскри)*:

Ну, а ти,

Іване, скажеш що?

Іскра.

Не в ласці я

В ясновельможного, і він мене
І слухати не схоче, то ж навіщо
І наражати на зневагу буду
Себе я? Й добре ще, як на зневазі
Самій обмежиться... Піти не тяжко,
Але ж пуття не буде з того...

Кочубеїха (до чоловіка): Що,
Василію, не казала я тобі,
Що й кривні не допоможуть, бо ви всі
Мазепиною й духу боїтесь.

Апостол. На те й гетьман, щоб всі його боялись.
Ми кривні, кажеш ти, — це так, але
Своя сорочка ближче нам до тіла.

Кочубей (сидить приголомшений).

Це правда... Що ж чинити? що ж чинити?..

Апостол. А те, що я вже радив вам: віддати
Дочку по-доброму...

Кочубеїха (схопившись, б'є кулаком по столу):
Не буде так!..

Хоч з ляку всі ви одсахнетесь, я
Не дам дочки свої за Мазепу!

Апостол. Що ж зробиш ти?.. Ой, свахо, схаменися!
Не зачіпайся ти з огнем, бо спалить.

Кочубеїха. Не спалить, ні! — на цей огонь у мене
Ще вистачить води. А покищо —
Вже вдосвіта дочку пошлю в Диканьку
Під догляд пильний, та й сама за нею...
(До чоловіка):

Тебе ж нехай хоч і повісить тут
Старий розпусник, недоляшок!..

Кочубей (з ляком і докірливо). Любка!..

Апостол. Ну, що ж, Іване, — йдемо? Негоже нам
І слухать речі ці.

Кочубей (стенувшись): О, любі друзі!
Не гнівайтесь на нас, даруйте нам
Оті слова терпкі і недоречні,
Що їх ви чули тут. Я розумію
Вагання ваше... Й нас ви зрозумійте
Й наш стан тяжкий... Тепера про одне
Ласкаво прошу вас: це — зберегти
В дишкретності усе, що чули тут.

Іскра. Май спокій...

Апостол. Певний будь... Про це не треба
Прохати, — знаємо і так. Добраніч!

Іскра. Прощайте!.. Та на нас також і ви
У серці гніву не кладіть: ми люди

Малі й підлеглі, а часи тепер
Жорстокі: крок один непевний ступиш —
І вже пропав безповоротно.

А постол.

Так,

Розважте й ви про це і не чиніть
Нічого збалу. А ти не лізь
За серцем, свахо, на рожен, — вгамуйся!..

(Прощаються й виходять. Кочубей проводить їх).

Кочубеїха *(стойть, поклавши руки на спинку крісла,
й похмуро, важким поглядом, дивиться їм услід. Коли
Кочубей вертається, вона обливає його презирством і сар-
кастично говорить):*

Діждавсь поради?..

Кочубей *(як ніч, похмурий, починає ходити по покою).*

Так, нема її,

А головне — і виходу нема...
Ще день, ще два, — і відповідь Мазепі
Ми дати мусимо, але яку?..

Кочубеїха. Я вже сказала.

Кочубей *(зупинившись):* Щоб сказала ти?

Кочубеїха. Дочки я за Мазепу не віддам!

Кочубей. А далі що?

Кочубеїха. Посердиться старий

Бабій і прохолоне. А для того,
Щоб це було певніше, Мотрю я
З очей його неситих заберу
З собою аж в Диканьку: там і їй
Він вивітриться з голови.

Кочубей *(махнувши рукою):* Чини,

Що хочеш... Знаю я, що це добром
Для мене не скінчиться... Та нехай...
Господня воля... Я на все готовий...

Кочубеїха. Отак би і давно!.. Як опір стати

Супроти замаху якогось твердо
І гідно, як належиться такій,
Як ти, значній особі, то й напасник
Трикрат роздумає ще перед тим,
Як намір свій та обернути в чин.
На дерево ж похиле й кози скачуть.

(Іде до дверей, відчиняє й гукає):

Оксано! йди сюди...

(Входить дівчина).

Маланка де?

Дівчина. Та мабуть же сидить у панни Мотрі

Або в старій няньки.

Кочубеїха.

То сама

Піди до панни і поклич її
 До нас. А спить, то розбуди!
(Дівчина виходить). Скажу,
 Щоб перед сном зібралася в дорогу:
 Удосвіта і вирушить в Диканьку.
 Нехай старий спокусник охолоне,
 Піймавши облизня. А щоб вона
 В дорозі або там, на місці вже
 Та не накоїла яких дурниць,
 Або щоб він, дізнавшись, де вона,
 Її не викрав, виправити мусиш
 Із нею хоч з десяток козаків
 З наказом — доглядати паче ока.
 Ти чуєш?

Кочубей *(понура)*: Чую.

Кочубеїха. Чом же ходиш так,
 Немов усе на світі стратив ти?
 Чи шкода стало бахура старого?

Кочубей. Не говори дурниць... Дитини шкода.

Кочубеїха. Нічого їй не станеться до смерти.
 Зарано дуже закортіло вийти
 В гетьманщі: дурість ця із неї виїде
 В Диканьці, й зробиться шовкова. Він же
 Роздумає тим часом і побачить,
 Що краще б був не брався до змагання
 Зо мною: не зломлюсь я, як билина,
 Й свого доскочу...

Дівчина *(вбігає, перелякана, в сльозах; за нею, теж перелякана, стара нянька)*.

Панночки нема

Нігде... й Меланки теж...

Кочубеїха *(здивовано)*: А де ж вони?

Дівчина. Якби ж я знала...

Кочубеїха. Не пішли ж вони

Гуляти, на ніч глядя...

(Раптом страшна думка прорізує їй мізок; вона ступає кілька кроків наперед, грізно):

Ти, стара!

Де Мотря?!..

Нянька.

Наказала ти мені

Сидіти в хаті в себе — я й сиділа:

Звідкіль же знать мені, де ділась Мотря?..

Кочубеїха. Щоб зараз тут мені вродилась! Гетьте!

Шукати скрізь без неї не вартатись!..

(Стара й дівчина виходять).

Кочубей. З Меланкою десь, мабуть, вийшла в сад, —
То ж заспокойсь, чого ти так кипиш?..

Кочубеїха. Чого це їй так раптом заманулось
В саду гуляти в пізні лягави?..

Кочубей. Десь важко на душі було, й пішла
В садок розвіяти важкий свій смуток...

Кочубеїха (*дослухаючись*):
А цить!.. Що там?.. Неначе хтось прийшов...

Кочубей. Та ж мабуть Мотря, — хто ж би інший?..

Дівчина (*входить і подає йому цидулу*).
Це від ясновельможного приніс
Дем'ян.

(*Кочубей тремтливими руками бере цидулу й розгортає*).

Кочубеїха (*до дівчини*):

Ти йди й скажи, нехай підб'єде!

Дівчина. Та він пішов уже.

Кочубеїха. Йди геть, кажу!.. (*Дівчина виходить*).

Кочубей (*читає*):

„За Мотрю не турбуйтеся, — вона
Під захистом моїм міцним. Мазепа“.

(*Якусь мить ще дивиться в цидулу в своїх тремливих руках, немов би намагаючись ізрозуміти писане; далі, не піднімаючи голови, важко опускається в крісло й застигає так*).

Кочубеїха (*стежить за ним палаючими очима; коли він сів, погляд її ще мить лишався звернений на нього; далі вона втопивши очі в образ, що висить у кутку, шепоче пристрасно*):

Ти бачиш, Господи, наругу нашу...
Невже попустиш Ти йому на глум
Узяти нас?..

(*Повертає голову й, стискаючи кулаки, гордо й грізно дивиться в просторін*).

О, ні! не буде так,
Не буде: мні одмищення — й аз воздам!..

ДІЯ ДРУГА.

Кочубейів покій. Ліворуч — двері в інші покої, просто — вікно в сад; праворуч у куті — великий, багатий божник: перед ним горить лампада. Стіл, крісло перед ним; по обидва боки — дві м'які лаві, покриті килимами. На правій стіні — полиці з книгами й паперами.

Другої ночі.

Кочубеїха *(стоїть на колінах перед божником і ревно молиться)*.

Кочубей *(входить одягнений, із шапкою в руці, понурий, приголомшений; кидає шапку на лаву й роздягається)*.

Мов тать внощі... І в домі, і в дворі
Всі сплять уже спокійно й безтурботно,
І тільки я... і тільки ми...

Кочубеїха *(скінчивши молитву, підводиться)*.

Ти сам?..

Чи може й не насміливсь до Мазепи
Явитися перед його безличні,
Лукаві очі?.. Бачив ти його?

Кочубей *(махнувши рукою, важко опускається в крісло й схиляє голову)*.

Відко́ли й гетьману́є він, такого
Безчестя я не зазнавав од нього:
Мов на слугу свого́, кричав на мене,
Коли ж я про дочку́ згадав, то мало
Не вигнав геть... Згадав про кривди всі,
Що ніби я йому́ їх заподіяв,
А за дочку тебе картав жорстоко:
Ка́зав, що ти не мати їй бу́ла,
А люта́я катівка, я ж про неї —

Як той отець жорстокий про Варвару
Святу... Казав, що доки я тебе
Та не приборкаю як слід, то доти
Дочки він нам не верне...

Кочубеїха. Так?.. Менé
Приборкать треба, не дочку?

Кочубей. Казав,
Що де в родині всім керує хвіст,
Там блудить голова... Оце й усе...
Немов прибитий пес, від нього вийшов
Я, згáньблений, не бачивши дочкі,
І крадькома, аби ніхто не зрів
Могó стидовища, вернувся додому.

Кочубеїха (*пройшовшись мовчки покоем*):
Про приятнь тут його ви говорили —
Полковники і ти... Тепер і сам
Ти пересвідчивсь в приятні отій...
Ти пересвідчився тепер і сам,
Що не дарма моя душа його
Ненавидить наперехід, що правду
Не ви, а я в ненависті своїй
Відчула й відчуваю гостро.

Кочубей. Так,
Тепер я бачу сам.

Кочубеїха. Цей лицемір,
Цей гад, недобляшок, до булаві
Добившись підступом, лихим лукавством,
Вас всіх, всю генеральну старшину,
Вважає за ніщо, за слуг своїх,
Підніжків і рабів, хоч не один
Із вас достойніший встокрот за нього
Носити булаву. Хіба не варт
Того, скажім, наш сват, старий Апóстол,
Або полковник Гóрленко Дмитро,
Чи той таки обозний Ломиковський,
Та й ще багато лицарів значних?..
Але з усіх їх — ти на булаву
Найбільше маєш право. Не тому
Про це тобі кажú я — свідок Бог! —
Що дбаю цим задовольнити свою
Гординю, — вимислити це могла
Лише дочка в злóbі своїй неситій
На рідну неньку...

Кочубей (*кидає на неї здивований погляд*).
Правда це?.. Не чув.

Кочубеїха. Спитай в старій няньки.

Кочубей (*сумно хилить голову*). Дожилися...

Кочубеїха. Моя душа ображена за всіх.

Він хто? Душею й серцем хитрий лях,
І віри ляської, хоч це й ховає,
Будуючи церкви, а не костьоли.
Не раз і ти мені казав, що він
Речами й поступованням своїм
Тобі здавався непевний...

Кочубей.

Я й тепер

Кажу те саме знов, але тобі
Самій — лише тобі, а більш нікому...
Скажу тобі ще більш: ознаки суть,
Хоч як він це ховає од усіх...

(*Поглянувши на двері, потім на вікно, нахилиється наперед і говорить притишеним голосом*):

...що через круля польського зо шведом
Змовляється він... проти кого — знавш.

Кочубеїха. Ще й так?.. Тоді я вже нікого з вас

Не розумію зовсім. А тебе
Тим паче: бути на єдиний крок
Від булави гетьманської і з рук
В недобляшка не вирвати її —
Це — глупотя безодня та ще й злочин
Тяжкий і супроти самого себе,
І проти батьківщини та царя...
Ти ж присягав цареві — нащо ж зраду
Пекельну покриваєш? Та ж тим самим,
Хоча й не доброхить, і ти з ним в спілці...

Кочубей (*випроставившись, злякано*):

Як міг язик твій вимовити це?!..
У спілці? я? із ним? проти царя?..
Ти приголомшена тяжким нещастям
Родинним і не знавш, що верзеш.

Кочубеїха. Та ж так виходить: покривавш ти
Його зрадливі заміри, то значить
Усе одну, що в спілці.

Кочубей.

Що ж чинити

Я мусів би, на думку як твою?

Кочубеїха. Те саме, що і він. Адже Москва
Про вас усіх докладно знає все,
Бо їй про все доносить сам Мазепа.

Кочубей. То ти хотіла б, щоб і я на нього
Доніс Москві?

Кочубейха. Інакше ж як? Нехай
Підступна зрада зріє до кінця?..
Ні Бог, ні цар тобі цього ніколи
Не подарують.

Кочубей. Знає Бог святий
І наскрізь грішную мою зрить душу,
То ж знає Він, Всевідущий, і те,
Що в ділі цім мое сумління чисте.
Що ж до царя, то чим би я підпер
Свое донесення? Адже не маю
Я на папері доказів ніяких,
Без них же — мусиш знати ти, що буде...

Кочубейха. Анічогісінько.

Кочубей. Тортури й смерть!..
І уявити тільки — в жилах кров
Холоне.

Кочубейха. Ні, не вірю я... Ти хто —
Простак якийсь, що зважиться десь хтось
Тебе узяти на тортури?.. Уряд
Високий твій — тобі найкращий захист:
Суддя ти генеральний, хто ж тобі
Посміє не поняти віри? хто?..
Їולי ж слова свої скріпиш інше
Святою присягою й чесний хрест
На правди знак побожно поцілуєш,
Тоді не треба і паперів жодних.

Кочубей (*по хвилі задуми*).

Ні, ні... в Москву я не поїду... Ні!..
Що може бути гидше і страшніш,
Як дика та Москва! Бррр... (*Здригається від
огиди*). Далеко краще

І безпечніш беззбройному попасти
Поміж ведмедів лютих... Знаю я
Її, брутальну і бридку... Та й як?
Чого? — питає всяк, а сам Мазепа
В ту ж мить зміркує, як і що, й царя
Понаглитися попередіти, — отже,
Не встигну я інше сказати щось,
Як попадуть в Приказ Преображенський,
А там, голубко, не жартують, ні!
І приказка вже склалася у них
Про це: донбщикові перший кнут

Кочубейха. Тобі й не треба їхати туди.

Кочубей. То цебто як? А хто ж поїде?

- Кочубеїха. Треба
Знайти когось.
- Кочубей. Не згодиться ніхто.
Хіба знайти якогось волоцюгу
І одчайдуха, але як йому
Довіритись? Від нас діставши гроші,
Він просто піде до Мазепи й там
Розплеще все, дістане знов заплату
І зникне в безвість...
- Кочубеїха. Не таке це діло,
Щоб доручать пройдисвітам його.
Людей поважних, вірних і статечних
Знайти ми мусимо для цього.
- Кочубей (*безнадійно махнувши рукою*): Де
Вони, ті люди, що пішли б добробо́хть
На певну смерть?..
- Кочубеїха. Чому на смерть?.. Чому
Та смерть тобі спокою не дає?..
Вона — для волоцюг, для черні, бидла,
А хто ж посміє в тій Москві дурній
Зухвалу руку зняти на людіну
Поважну, що надав довір'я їй
Сам Кочубей, а не аби хто?
- Кочубей. Спробуй —
Знайди таку людіну.
- Кочубеїха. Й зробиш ти,
Що треба?
- Кочубей. Обіцяти можу я
Охоче, бо її не знайдеш ти.
- Кочубеїха. А як знайдю?
- Кочубей (*байдуже*): Твоє то буде щастя.
- Кочубеїха. То щастя буде наше.
- Кочубей. Може й так.
- Кочубеїха. Не „можє“ — справді так. То ж почекай —
Я зараз. (*Виходить*).
- Кочубей (*з великим подивуванням, помішаним з острахом,*
дивиться їй услід). Та куди ж ти, Любко?..
- Голос Кочубеїхи. Зараз!..
- Кочубей (*ще хвильку сидить нерухомо, далі безпорадно озир*
рається, очі йому наливаються страхом; стелувшись, він
засовує пальці за коміра й крутить головою, немов би ду
шно йому, й він хоче розірвати його; врешті, кинувши по
гляд на незапнуте вікно, він рвійно зривається з місця,
підходить до вікна й припадає до шиби чолом: переконав
шись, що знадвору ніхто не заглядає у вікно, він поквально
спускає запону, відходить насеред покою й тривожно до
слухається до кроків, що чує з сусіднього покою).

Це, Любка, ти?.. (Голос йому вривається, очі й знову наливаються жажом: він не спускає їх з дверей, немов чекає появи якогось привида).

Нянька (стає на дверях, намагаючись старечими очима розглянутись, чи є хто в покої).

Хтось є, а не пізнаю...

Василю, ти?..

Кочубей

Я, няню.

Нянька.

Та чому ж

Ти світла не засвітиш?

Кочубей (погрози заспокоюючись): Нанцо, няню?..

В півтёмряві ховати легше нам
Печаль-скорботу нашу та наругу.

Нянька (переступає порога й підходить до нього).

Чого то Любка знову до ченця
В його покій пішла?

Кочубей (здивовано): Ченця?! Якого?..

Нянька. А ти хіба не знаєш? не казала
Вона тобі?

Кочубей (про себе): То це людина та?..
Звідкіль же взявся він?

Нянька. Та ж приблукалось

До нас їх трое: двое молодих
Десь з челяддю ночують, а старий —
В покоїку біля пекарні. Любка,
Як з двору ти пішов, із ним весь час
В покої тим тихенько розмовляла...
Гадала я, що знаєш ти, про що,
А ти не знаєш, бач, і про ченців...

Кочубей. Про щось побожне, мабуть: знаєш же,
Як Любка бесіди побожні ці
З людьми святими любить...

Нянька (озирнувшись на двері): Знаю, знаю...
Але... по ній я бачила, що тут
Не те...

Кочубей (злякано). А що ж?.. Що-небудь чула ти?..

Нянька. Та де! Коли б я чула, не питала б.
А ще тобі була б сказала нишком.
Боюся я... (знов озирается на двері).
...боюся я, що рада

Про Мотрю в них...

Кочубей (здивовано): Про Мотрю із ченцем?!

Нянька. Еге ж, про неї: чи не має Любка
На мислі в монастир її віддати
І радиться про це з отим ченцем?

Кочубей. Ні, няню, ні: допіру з нею я

Про Мотрю розмовляв: про монастир
І згадки не було.

Нянька. Нехай і так,
А ти проте вважай, пильнуй, Василю,
Щоб бідної не скривдили дитини,
Бо з Любки станеться: в шаленім гніві
Ладна вона загнать її хоч в пекло.

Кочубей. Не треба, няню, так... Ти знаєш,
Що Мотря наша вже не в нашій волі.

Нянька. Та знаю ж, але статись може все...
Ти був у них?

Кочубей. У кого, няню?

Нянька. *(досадливо)*: В кого:
В гетьмана й Мотрі... Бачив ти її?

Кочубей. Я був, але її не бачив, няню.

Нянька. Чому? Він не пустив її, чи що?

Кочубей. Мене до неї, няню, не пустив,
Ще й вилаяв.

Нянька. Так, так, — щоб не злякати
Дитини. А тебе картав за те,
Що волю ти даєш велику Любці
І трохи не приборкаєш її...

Кочубей *(аж відступає од. подивування)*.
А ти звідкіль довідалась про це?

Нянька. Бо я й сама зробила б так, якби
Була гетьманом... *(Сваритьсья на нього пальцем)*:

Гей, Василю, слухай:
Май розум! Не чіпай ти їх... Чого
Пішов туди? Чи нашептів послухав
Ти Любчиних?

Кочубей *(тривожно позирає на двері)*. Мовчи, мовчи про це!

Нянька. А хто тобі порадить, як не я?..
Кажу ізнов тобі: не руш ти їх
Ясного щастя! Хай ідуть до шлюбу...
(Озирається).

А Любці ти не потурай, бо це
Не доведé вас до добра. Найпаче ж
Ти стережись її порад безумних,
Що з гніву й люті повстають у неї...
Ченця тобó ти бійся, як огню:
Хай молиться, не лізе в людські справи...

Кочубей *(наслухоючи)*:
Гаразд, але про це вже годі, няню:
Я чую кроки Любчині...

Нянька *(повертається йти)*. Гаразд,
Підú я, ти ж не забувай тобó,

Що я тобі казала... *(На дверях зіткнулася з Кочубеїхою).*

Кочубеїха *(з підозрінням):* Ти чого
Тиняєшся, стара, й не спиш ще й досі?

Нянька. Отож шукаю сну до всіх покоях:
Утік десь, клятий, — не знайдú.

Кочубеїха. Іди ж
Ще в себе пошукай або пожди
Його, уклавшись в ліжко, й не тиняйся,
Мов неприкаяна... *(Пропускає її).*

Нянька *(виходить).* Іду, іду, —
Не гримай...

Кочубеїха *(входить).* Щó вона забула тут?
Чо́го приходила?

Кочубей *(ходить по покою).* Чого ж... Про Мотрю
Питала... Знала звідкілясь, що я
В гетьмана був допіру...

Кочубеїха *(гнівно):* Мов той шпиг,
Вона свого усюди суне носа...

Кочубей. За все життя своє зжилася з нами:
Тому тяжка жура й скорбота наша
Й її гнітить добряче серце й душу, —
Не проста ж баба, а шляхтянка: серце
Й душа у неї чулі і шляхетні.

Кочубеїха. То й хай лягає спати... Постривай,
Підú погляну, чи лягла: сюди
Святий чернець небавом прійде, тож
Ніхто його тут бачить не повинен.
(Виходить).

Кочубей *(хапається за голову й шепоче):*
Збожеволіти можна... Боже правий!
До чого йдеться все це?.. *(Падає перед образами
на коліна).* Горде серце

Смири її, мій Боже, й правий дух
В ній обнови, мені ж дай силу й міць
На дальшу хресну путь...

Кочубеїха *(вертається).* Гаразд усе...
Ти молишся?.. Молись, нехай Господь,
Що бачить горе та наругу нашу,
Поможе нам її помстити.

Кочубей *(важко підводиться).* Хто він?

Кочубеїха. Із Спаської обителі святої,
Із міста Сівського. З двома ще він
Вертається додому з прощі в Лаврі.
Бесідувала з ним сам-на-сам двічі:
Людина щира, з розумом і вчена,

- А головне — ненавидить Мазепу
За лясські звички й нахили його.
- Кочубей (*сполохавшись*):
Казала щб йому?
- Кочубейха. Не бійсь: я з глузду
Не зсунулась з тобою ще. У нього
Випитувала покищо, щб треба,
На їх святу обитель щедрі дари,
Казала, дам. Про діло ж сам ти вже
Балакай з ним: це справа не жіноцька.
- Кочубей (*раптом відчувши невітський жак*):
Початок це кінця...
- Кочубейха (*здивовано*): Кінця?.. Якого?
- Кочубей. Я вже казав тобі.
- Кочубейха. Дурниця!.. Це
Кінця початок справді розпочнеться,
Але Мазепиною, а тобі
Замріє певний шлях — до булаві.
- Кочубей. Боюсь, що шлях той буде... на Голготу.
- Кочубейха. Нехай, але той шлях — Господня путь,
Коли і Він, благий, його обрав,
То не нікчемним нам його цуратись.
- Кочубей. Його, благого, ждало воскресіння
Напрікінці того шляху, мене ж...
- Кочубейха. Тебе чекає влада й булава
Та милості царські... Але доволі
Про це: я чую йде святий чернець.
(*Підводиться і йде Никанорові назустріч*).
Це, отче, ти?... Позамикав усі
Ти двері за собою?
- Никанор (*на порозі*): Так, — усі,
І придох, як древле сам Христос
В Єрусалимі, дверем затвореним.
- Кочубейха. То просим милости сюди, до нас.
Це — муж мій, Божий раб Василій.
- Никанор (*входить*). Мир вам.
(*Вклоняється Кочубеєві*).
- Кочубей (*підходить під благословення й цілує руку*).
То прощу ж сісти, отче...
- Кочубейха (*підказує*): Никаноре.
- Кочубей (*показує на лаву по другий бік столу*).
Сюди, сюди...
- Никанор (*сідає*). Спаси Господь.
- Кочубей (*пройшовшись у задумі покоем*): Скажи
Одверто, отче Никаноре, нам,
Чи можем ми довіритись тобі?

Никанор. Не відаю, про що речеш мені,
Господарю достойний.

Кочубей. Річ дишкретна:
Про те, що я сказав би, опріч нас —
Мене, її й тебе —, ніхто не сміє
Нічого знати, бо інакше — смерть.

Никанор (*злякано*): Німий я, аки риба.
Кочубей. І не зрадиш?

Никанор. Нехай Господь десницею своєю
Тоді скарає Юду.

Кочубей (*бере з божника образ Розп'яття*).
Присягнись
Хрестом цим чесним, що не зрадиш нас,
Коли відкриємось тобі з довір'ям.
Присягнемо і ми теж на хресті,
Що й в найстрашніших муках на тортурах
Не зрадимо тебе.

Никанор. Хай хрест святий
Поб'є нікчому й грішника мене,
Коли уста мої єдине слово
Про те, що тут почую, ізрекуть!
(*Христиться й цілує образа*).

Кочубей. Ти, Любко.

Кочубеїха (*підходить до образу й підіймає два пальці
правиці вгору*). Як Господь святий за нас
Постраждав на хресті, так я готова
Постраждати за правду в лютих муках!
(*Христиться й цілує образа*).

Кочубей. Я присягаюсь теж перед Хрестом святим
Не зрадити тоб, кому оце
Довірюся, хочби мене й на муки
Взяли за це.

(*Христиться й цілує образа*).

Никанор. Амінь.

Кочубей (*ставить образа на місце*).

Тепер до діла...

(*Ходить у задумі покоем*).

Кочубеїха (*сідає на лаві по другий від ченця бік столу*).
Кажі ж уже: святий отець чекає.
Чого вагаєшся? чи не надумавсь
Іще за довгі роки? .

Кочубей (*зупиняється перед ченцем, хоче почати розмову,
але, побачивши, що двері відчинено, йде й зачиняє їх,
а вертаючись, позирає на вікно*).

Це страшне,
Що я казатиму тобі... Гетьман

Мазепа хоче зрадити царя
 Й відать полякам Україну, — цим
 Московському він царству шкоду й страту
 Велику заподіє, нас же всіх
 В неволю ляську запроторить знов.

Никанор (*вжашнувшись*):

О, Юда злочестивий! Як Господь
 Не покарає зрадника на смерть!

Кочубеїха. Видімо час його ще не прийшов.
 Але повинні ми про це подбати
 Й лукавій зраді стать на перешкоді.

Никанор. Воїстину повинні... Що ж чинити?

Кочубеїха. А треба, щоб про це довідався цар,
 Щоб ж він учинить — то царська вже воля.

Кочубеї. Чинити що... Багато думав я
 Над цим безсонними ночами й сам...
 Найрозумніш було б мені самому
 Поїхати в Москву й усе докладно
 Цареві розповісти там, але...
 Високий уряд маю я, й моя
 Далека подорож відома буде
 Гетьманові, та й дозволу його
 На це потрібно. Що ж скажучу йому?
 В якій поїду справі? Одурити
 І витадати щось, якусь причину —
 Даремна річ: ніколи не повірять,
 Бо всякого він наскрізь бачить зразу
 Й думки його читає непомильно,
 То ж діло це загине, не почавшись...
 Тоді надумав я знайти людину
 Статечну, чесну та побожну, їй
 Довіритися щиро й попрохати
 На себе взяти діло це: воно
 Тяжке, але — на те на світі живемо,
 Щоб здо поборювати й правді путь
 До перемоги торувати. Сам
 Господь в цім помішник і оборона.
 Така людина — ти, святий мій отче.
 Ждемó ласкавої твоєї згоди.

Никанор. Спаси Господь, господарю ласкавий,
 За милостіве слово і довір'я,
 Але я щоб?.. Аз єсм мізерний раб
 Всевишнього, простий собі чернець,
 То як же доступлюся до царя?
 Мене і слухати ніхто не схоче
 З вельмож високих...

Кочубей.

Знаю я, але

Тобі, мій отче, до царя самого
 Й не треба: попадеш в Преображенський
 Приказ, а там свої в Мазепи люди,
 То ж наберешся лиха... Зробиш ти
 Інакше: духовник царський — це мій
 Старий і щирий приятель: до нього
 Від мене звернешся й усе йому,
 Як на духу, розкажеш наодінці,
 А він вже знатиме, що має далі
 Чинити. Це й усе, що маєш ти
 Зробити. Діло не велике це,
 Але велику ним прислугу зробиш
 Ти вірі православної і врятуєш
 Цим батьківщину від ярма нового.

Никанор. Як так — потщуся я, але — есм вбогий,
 Як древле Лазар, путь же до Москви
 Далека вельми, й люди там — хапуги:
 Без пенязів нігде ступня не ступиш.

Кочубеїха. О, це вже турба наша, чесний отче:
 На подорож дістанеш щедрі дари
 Для себе й для духовника.

Никанор (*підводиться*). Спаси
 Господь! Рука даючого вовіки
 Да не оскудіває!.. А коли
 Я мав би вирушити в путь далеку?

Кочубеїха. Понаглитись потрібно, чесний отче:
 Найкраще вирушити у дорогу
 Від нас удосвіта.

Никанор. Зіло розумно
 Єсть рано в путь стопа своя направить,
 Ще ворогові сплящу.

Кочубеїха. То ж ідем:
 Спочинеш трохи на дорогу, я ж
 Приправлю все, що треба.

Никанор (*до Кочубея*): На-добраніч,
 Господарю ласкавий. Все вчиню,
 Що наказав мені ти, і Господь
 Святий і цар да покарають Юду!..

Кочубеїха. Амінь. (*До Кочубея*).

А ти, Василю, теж не гайся:
 Стомився ж, певне, духом ти і тілом,
 То йди спочити.

Кочубей (*важко сідає в крісло*). Так, стомився я...
 (*Кочубеїха, за нею чернець, виходять*).

(*Довга павза*).

- Кочубей *(сидить з похилою головою)*.
 Так... *Alea iacta est...* Але
 Що буде з цього, що?..
- Нянька *(стає в дверях на порозі й, озирнувшись назад, якусь хвилину мовчки дивиться на Кочубея, незавважена ним)*.
 Василю...
- Кочубей *(злякано кидається в кріслі)*. Хто...
 Хто тут?.. Це, няню, ти?.. Чому не спиш?..
- Нянька *(ступає кілька кроків до нього)*.
 Чому?.. Бо клятий сич десь на даху
 Кричить і спати не дає. А ти
 Хіба не чув?
- Кочубей. Не чув, голубко...
- Нянька. Шкода...
 Якби ти проклятого був почув,
 То певне не вчинив би тут допіру
 Того, що ти вчинив.
- Кочубей *(вражено)*: Чого... чого
 Я не вчинив би?! Й звідки знавш ти,
 Що я вчинив тут?
- Нянька. Накричав мені
 Про все те з даху осоружний сич...
 Не ймеш ти, бачу, віри... Віща птиця,
 Та доброго нічого не віщує.
- Кочубей. Що ти говориш? — не в тямкі мені.
- Нянька. Кричав уперто він, що Кочубей
 Послухав жінки злої і продав
 Свого гетьмана...
- Кочубей *(схоплюється, понятий жахом)*.
 Боже!.. що ж це?.. що це?..
- Нянька. ...а з ним продав і рідну Україну
 Недолюдкам московським, щоб самому
 Натомість стати за гетьмана враз
 І жінчину пиху задовольнити...
- Кочубей. Та хто ти — привид чи мара?.. Вві сні
 Мені ти маришся чи увіч?.. Хто
 Сказав тобі про це?..
- Нянька. Кажу ж тобі,
 Що сич кричав... той птах сумний і віщий...
 Стогнав од болю він і серцем плакав,
 Що доленька твоя гірка, Василю,
 Що булава для тебе затяжка —
 Обірве руки й голову тобі...
 А-киш, лихий! — на нього я гукнула, —
 Стогни і плач на голову свою!..
 Він знявся й десь у темряву полинув...

Піду вже й я... час спати — пізно вже,
 Ось-ось у вікна гляне день, а з ним
 Нові турботи і страхіття... Той
 Чернець ще не пішов: іще не пізно,
 Василю... ще вернуть його не пізно...
 Добраніч... Хай Господь спасе тебе,
 Василю... *(Виходить)*.

Кочубеї *(як не свій, поривається йти за нею)*.

Няню, постривай... *(Голос йому вривається, руки опускаються, розпучливий погляд її услід застигає на довгу хвилю, а уста ледве ворухаються)*. Пішла...

Віщує лихо й смерть... *(Озирається)*.

„Нехай Господь

Спасе тебе, Василю“... Так, рятунок

Від того, що ще станеться, лиш в Бозі...

(Очі його раптом спалахнули; він ступає кілька кроків до дверей).

Ченця вернути... ще не пізно, ні!..

(Зупиняється).

А Любка!.. *(Стоїть, шепочучи)*:

Пізно... пізно... Воля скута

Моя... О, Боже мій, спаси й помилуй!..

(Падає перед божником на коліна, припадає чолом до землі й так остається, не рухаючись).

Кочубеїха *(з'являється на дверях, оглядає покій: побачивши чоловіка, розпластаного перед образами крижем, стоїть коротко й дивиться на нього поглядом, повним погорди й зневаги, далі тихо повертається й зникає)*.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Такий самий Кочубейв покій в Диканьці.

Ніч.

Мотря (*за нею стара нянька, входять до покою й розглядаються*).

Немає тата тут...

Нянька.

То десь пішов:

Вже кілька місяців, як він і в себе,
У власній хаті, місця не знаходить.
Навіщо він тобі?

Мотря (*складає на столі розкидані речі*).

Покласти край

Вже треба пеклові цьому і в домі
І в серці та душі моїй...

Нянька (*здивовано*):

Який

Покласти край? Не розумію я...

Мотря (*іде до божника й поправляє в лямпді світло; по хвилі*):

Все те ж... Скажучу, що згодна, няню, я...
Нехай один кінець вже буде...

Нянька (*вражена, ступає крок наперед*). Як?!

Ти згодна? А ясновельможний як же?...

Мотря (*мовчить, не повертаючися, хоч по тому, як дрижать у неї руки, поправляючи лямпду, видно, що вона дуже хвилюється*).

Нянька. Ти не кохавш вже його?

Мотря (*по хвилі, ковтаючи сльози*):

Не знаю...

В душі своїй на дні кохання те
Я мушу поховати.

Нянька (*ще більше вражена*): Та чому?!

Мотря. Та ж знаєте ви, няню, що йому
Вже не до мене.

Нянька. Ат!.. пuste говориш...

Непевний час мине, і знову він
З тобою буде серцем і душею.

Мотря. А я?.. Чи зможу відповісти знов
Йому тим сáмим?

Нянька. Чом же ні?

Мотря (*повертається*). Тому,

Що несподівано раз опеклася,
Мов петля та, закохана у світло.
Але не петля я, і вдруте не полину
Вже на огонь.. Та й крила ще мої,
Попалені, болять... Хробак зневір'я
Моє кохання точить... Я нікого вже
Не покохав, няню: годі... край...
Коли найкращий з них... і не юнак
Несміливий, недосвідний, а сам
Гетьман могутній, мудрий ужахнувся
Кохання щирого мого і кинув
Менé назад у пекло, звідкіля
До нього зпалу була втекла, —
Коли вчинити це міг він, найкращий,
То решта що?.. Ні, ні, вже не кохати
Мені його й не покохати більш
Нікого.

Нянька. Та ж сама допіру ти

Хотіла батькові подати згоду
На шлюб з Чуйкевичем, а кажеш, що...

Мотря. На шлюб — не на кохання.

Нянька. Як же це?..

За нього вийдеш ти, не покохавши?

Мотря. Аби звідсіль, аби із цього пекла!

Нянька. Такий, моя дитино, шлюб — це гріх.

Мотря. Ах, няню! більшого гріха не буде
Над той, що маю тут я, гризучись
Щодня із ненькою своєю.

Нянька (*сумно похитуючи головою*). Правда...

Мотря. Не тільки, що на шлюб такий під'у, —

Ладна я в безвісти забігти звідси,

Аби не бачити, аби не чути

Того, що бачу й чую тут щодня.

Душа моя давно спочивку пралне,

А серце... (*Махає безнадійно рукою*).

А!.. порожнє місце там.

Життя скінчилось, няню, не почавшись,
Тепер — до смерти животіння...

Нянька (*наслухоючи*): Цить...

Неначе хтось іде сюди.

Мотря (*прислухавшись*): Це мати.

Ходімо, няню, звідси?

(*Хочуть вийти, але на порозі з'являється Кочубеїха*).

Кочубеїха (*з підозрінням оглядає їх; вона неначе щось
більш посівіла й трохи схудла, але голову держить іще
вище, ніж давніше*). Ви чого тут?

Нянька. До батька Мотря, а його нема...

Кочубеїха (*з підозрінням оглядає дочку*).

Небавом прийде... Нащо він тобі?

Мотря (*дивиться вбік*).

Порадитись хотіла я про дещо.

Кочубеїха. Однаково і з матір'ю могла б.

Чи слово неньчине тобі — ніщо?..

Чого ж мовчиш?

Нянька. Дай спокій, Любко, їй:

Не до розмов ще їй... Ходімо, Мотре!..

Кочубеїха. Стривай!.. (*До Мотрі*):

Скажи вже раз, щось відповісти

Чуйкевичеві маємо від тебе?

Чекають же — старий і молодий:

Чи згодна ти подати рушники?

Мотря (*не повертаючи голови, мовчить*).

Кочубеїха. Чи й досі в голові оті химери?

Мотря (*повертає голову й з ненавистю дивиться на неї*).

Ні, ні, мамусю рідна, тих химер

Немає вже... Я згодна.

Кочубеїха (*вражена несподіванкою, ступає крок наперед*).

Постривай...

Ти справді той... чи вибрик це новий?..

Питаю я: чи згодна взяти шлюб

З Чуйкевича старого сином?

Нянька. Згодна ж, —

Ти ж чуєш...

Кочубеїха. Не тебе, стара, питаю!..

Сама повинна відповісти... (*До Мотрі*): Ну?..

Мотря. Сказала я... (*Раптом спалахнувши*):

Дивуєтесь, чому?..

Та хай посватає хоч дідько сам, —

Нехай Господь простить, — то і тоді...

Аби звідсіль, аби із цього пекла, — чули?..

(*Повертається й виходить*).

Кочубеїха (*вражена, дивиться якусь хвилину вслід*):

Вона при пам'яті?..

Нянька (*хоче йти*).

І знов... І знов

Стривожила дитину... Любко, Любко!

Коли вгамуєшся ти й заговориш,

Як рідна ненька, до дочкі ласкаво

І лагідно?

Кочубеїха.

Дочка?.. Хіба дочка

На неньку диха лихом, як вона?

Чом інші наші діти шанобливі

До нас, батьків, слухняні та привітні?

І тільки ця...

Нянька.

Мені ти не кажи

Цього, бо добре знаю я, чого

Ті інші і слухняні й шанобливі...

Кочубеїха. Чого?

Нянька. Несвітський страх перед тобою

Їм волю в'яже.

Кочубеїха.

Страх?.. Інакше ж як?

Та ж страх — премудрости початок.

Нянька.

Так,

Але Господень страх — не твій.

Кочубеїха.

А я

Що — пугало якесь, чи як?

Нянька.

Зміркуй

Сама... Та й ще тобі скажучи: дочка

Твоя твою і вдачу має, то ж

Злобю й гнівом ти її не зловиш...

Кочубеїха. Зламала вже: сама ж ти чула тут,

Що згоду подала вона на шлюб

Із тим, із ким хотіла я.

Нянька (*докірливо хитає головою*). О, Любко!

Не зичу й злomu ворогові я

Такої згоди... Це запам'ятай, —

Колись згадаєш ти, що щирю правду

Тобі казала я...

Кочубеїха (*з підозрінням*): Ти що віщуєш,

Стара?

Нянька.

Був час, коли твоєї згоди

Вона потребувала...

Кочубеїха.

Знаю, знаю:

На шлюб з Мазепою старим!

Нянька.

Еге ж,

На шлюб з гетьманом, — ти ж розбила те

Їх ясне щастя...

Кочубеїха.

Чи не щастя!.. — Та ж він

Старий, лукавий гріховода.

- Нянька. Ти
Міркуєш так, але вона його
Кохала.
- Кочубеїха. Добре ж він оддячив їй,
Побавившись три дні її красою
І вигнавши, мов наймичку, з господи
Гетьманської...
- Нянька (з *обуренням*): „Побавившись“?.. Дурне
Верзеш, хоч знаєш і сама, що це
Лиха твоя неправда...
- Кочубеїха (*спалахнувши*): Гей, стара!
Вважай на те, що мелеш, а ще краще —
Іди з очей і не дратуй мене
Речами непотрібними!
- Нянька. Піду, —
Ти не жени... але скажучи тобі,
Що сієш ти довкола себе помсту,
Непівість і злобу, а що посієш, —
Розумні кажуть люди, — те й пожнеш
У час страшний... Ох, Любко, жнив таких
І ворогові я не зичу. (*Наслухає*) Хтось
Прийшов, я чую, то ж іду... Добраніч!
(*Хоче йти, але на порозі стикається з Кочубеєм*).
- Кочубеї. Це, няню, ти? сама, чи хто ще тут?
- Нянька. Ні, з Любкою, Василю бідний мій...
(*Виходить*).
- Кочубеї (*з подивуванням дивиться їй услід*).
Чому я бідний, няню?..
- Кочубеїха (*про себе*): Чорний ворон...
Накрякала тут всякого страхіття...
Дивуюсь я сама собі, що й досі
Тримаю ще й терпіння в своїй господі
Старе це луб'я: в монастир давно
Віддати тра на молитви й спочивок.
- Кочубеї (*обертається*).
Не проситься туди, то вже нехай
Свого в нас віку доживав. (*Входить до покою*).
- Кочубеїха. Так,
Але вона переживе ще й нас —
Мене й тебе, та крякати все буде,
Мов чорний ворон над душею.
- Кочубеї. Що ж
Робити? Річ відома: як старе
Занадто, то завжді й бурчить... Не треба
Зважати й піватись на це.
- Кочубеїха (*перемінивши тон*): Ну, що —
Приїхали?

- Кочубей. Ужє... Обідва зараз
Увійдуть.
- Кочубеїха. Тут дочка тебе шукала.
- Кочубей. Як? нащо?
- Кочубеїха. Ніби то сказати хоче,
Що згодна вьє з Чуйкевичем до шлюбу...
- Кочубей (*врадувано*):
Ну, слава Господєві, що так сталось!..
Я знав, що розум в неї візьме гóру...
- Кочубеїха (*зневажливо*):
Аякже... знав... Почув би був ти тут,
Яку мені про шлюб вона співала
Гарненьку пісню, — не радів би дуже...
- Кочубей. Яку?.. Сказала ж ти, що згодна....
- Кочубеїха. Так,
Не тільки за Чуйкевича віддатись,
А хоч за дідька, — хай Госпóдь простить, —
Аби — казала — швидче з цього пекла.
Із пекла, — чув? Наш дїм для неї пекло.
- Кочубей (*боляче вражений, мовчить хвильку; далі, махнувши безнадійно рукою й важко зідхнувши, виходить назустріч гостям*).
Ідуть ужє — свояк і панотець.
- Кочубеїха (*бере свічника й запалює на нїм свічки з лямпади, потім спускає занону на вікні*).
(*Входять Іскра й Святайло*).
- Іскра. Добрівечір у хату, Любко!
- Святайло. (*вклоняючись*): Мир
І благоденствіє, вельможна пані,
Да вопаряться в домі цім!
- Кочубеїха (*підходить до попа під благословення й цілує йому руку*). Спасибі.
Гостей шановних прошу сісти.
(*Гості сідають на лаві*).
- Кочубей (*входить*). Все
Гаразд: позамикав я двері всі, —
Так безпечніш... (*Дивиться на вікно, але, побачивши, що його вже зашнуто, заспокоюється й сідає в крісло. Кочубеїха — на другій лаві*).
- Іскра. З Батурина допіру я... Послав
До тебе козака, щоб сповістив
Про наш із панотцем приїзд, а сам
За панотцем ще скочив до Полтави.
- Святайло. Воїстину так єсть.
- Кочубей. Гетьмана бачив?
- Іскра. Не довелось, хоч в уряді я був.
„Нікого не прийма вьє другий день, —

Мені сказали, — сам же, як прибитий,
І хмара-хмарою все похочає
Він по покоях, а чого — ніхто
Не знає“. Тільки писар генеральний
Спитав мене, в якій приїхав справі,
Сказав, що гетьманові ознаймує,
Й вертатися порадив до Полтави...

Кочубеїха (*нетерпляче*):

То так ти й не довідався, що з гетьманом?

Іскра.

Кажу ж: ніхто не зна. Хіба що писар,
Але його спитати не посмів,
Бо ж і його щось дратувало, мабуть, —
Куди й привітність та його поділась!
Сказав вертатись — як одрізав, сам же,
Не попрощавшись, спіну повернув.

Кочубеїха. Ага, аж ось воно... Заприсягнув.

Що не дарма це, що гетьман дістав
З Москви якісь погані вісті, то ж
І приголомшені вони обідва —

Мазепа й Орлик.... (*Підводиться й молитовно повертається до божника*).

Дякую Тобі,

Всецедрий і всесправедний за те,
Що зглянувся Ти врешті на нас, грішних,
На наші молитви й не попустив
Над нами ворогові взяти гору. (*Сідає*).
Чого ж ви не радієте зо мною
І мовчите?..

Іскра.

Але ж... нічого ми

Ще певного не знаєм, Любоко...

Святаїло.

Так,

Воїстину не знаєм нічогоже...

Іскра.

Можливо, пригнітило інше щось
Гетьмана, бо Москва, коли б хотіла
Його скарать чи допит учинити —
То ув'язнила б, а попереджати —
Такого звичаю вона не має.

Святаїло. Воїстину не має...

Кочубеїха.

Знаю все це

І не кажу, що цар попередів
Мазепу... Певна я, що наш донос
Дістався до царя, й що цар йому
Повірів, а прихильники Мазепи
Його про це таємно сповістили:
Ото ж і ходить він тепер, мов хмара,
І, мов той Юда, що продав Христа,
Дрижить. Та сподіваюсь твердо я,

Що в'яє цим разом не умікне він більш
 Належною за всі свої учинки
 Відплати... (Зненацька глянувши на Кочубея,
 зупиняється. Гости теж звертають на нього увагу. Пазза).

Щоб з тобою?.. Чом сидиш,

Немов з хреста допіру знятий?..

Кочубей (немов прокинувшись, збентежено): Я?..

Не знаю...

Кочубеїха (обурено): Як не знаєш?! Хто ж це знає?..

Кочубей (проводить рукою по очах).

Марá якась... Неначе ж і не спав...

Кочубеїха. Аякже! бракувало, щоб заснув
 Тут при гостях... Кажі ж уже, яка
 Мара тобі знечев'я приверзлася?

Кочубей (тремтливим голосом):

Поміст десь на майдані, а на нім
 Московський кат з сокирою в руках...

Святаїло (кидається на місці й христиться).

Ох... Пом'яни, о Господи, царя

Давида й той... всю кротость...

Іскра (намагаючись побороти в собі збентеження):

Ти, Василю,

Живеш останнім часом, як і ми,
 В тяжкій, напруженій тривозі й духом
 Ослаб, а може й тілом: не дивуюсь,
 Що й увіч нас навідують видіння...

Святаїло. Воїстину, навідують видіння...

Кочубеїха. Знамено Боже це: Господь надхне

Великого царя, відкриє правду
 Йому святую й повелить скарати
 Зрадливого гетьмана. Й я дивуюсь,
 Що вас не тішить це, мої панове...
 Кому ж тоді були потрібні всі
 Оті турботи, клопоти, тривоги,
 Той страх за всіх отих людей нещасних,
 Що нам хотіли послужити й зникли
 Десь безвісти в далекій тій Москві?..
 Де дівся Никанор, чернець оватий?
 Де другий той... Петро Яценко, вихрист?
 Нехай Господь в своє їх прийме царство,
 Якщо загинули за наше діло!..
 Тоді навіщо й ті тяжкі труди
 Твої, панотченьку, в Ахтирці...

Святаїло (ухильно): Я

Лиш волю виконав пославших м'я,
 Коли полковника там сповістив
 Московського про Юдину ту зраду.

Кочубеїха. Ми знаємо і дякуєм тобі,
 Панотче, що вчинив ти це уміло,
 А праведний Господь це наше діло,
 Як бачите сами, вже допровадив
 До бажаного всім нам skutku... Чом же
 Ви сидите тепер такі понурі,
 Немов не над Мазепою лихим,
 Але над вами вже повисла грізна
 Московська катівська сокира?

(Від останніх слів присутні здригаються, а ніп злякано христяться на образи, шепочучи молитву).

Чом

Не тішитесь зо мною, що її
 Вже піднято над головою в того,
 Хто вчинками своїми заслужив
 Її давно вже?.. Щоб лякав вас?
 Мазепина загнила кров? Її
 Злякалися ви, лицарі хоробрі?..
 Хіба не в ній, у криві тій ворожій,
 Скупатись мала наша перемога?..
 Тепер, коли мета вже перед вами,
 І страх, і трепет нападе на вас...
 Струсіть його! прокиньтесь, радійте,
 Як рада я, що мрія довгождана
 Не зрадила мене!.. *(Підводиться).*

Стривайте, я

Вернуся зараз... *(Виходить).*

(Всі сидять якусь хвилю в задумі під враженням її промови).

Свята йло *(стрепенувшись)*: Віра її велика
 Воїстину. Чому не маєм ми її?

Іскра. Чому?... *(Притишеним голосом)*:

Я не сказав ще вам, панове,
 Що, до Батурина прибувши, я
 Поткнувся був навідати Данила,
 Старого свата нашого, — і що ж?..
 До мене він не вийшов, а звелів
 Переказать, що ніколи йому,
 Інакше кажучи — під три вітрі,
 Любезний сватоньку!.. Дак от чому,
 Панотче, з Любкою радіти я
 Не можу... Пан Данило надаремне
 Нікого не зневажить, а тим паче
 Когось із кривних.

Кочубей *(тривожно)*. А чому ж, чому
 Побачитись з тобою не схотів він?

Іскра (поглянувши на двері):

Цього при Любці не хотів казати,
Щоб не стривожити її даремне,
Бо — знов кажу — нічого ми не знаєм
Ще певного. Але коли полковник
Данило не схотів, щоб бачив хто,
Що я з ним говорив, то певна це
Ознака, що про наш донбс він знає.
Але від кого й як?.. Коли це так,
Як Любка думає собі, — то добре...

Кочубей. А як же може бути ще інакше?

Іскра. А так могло ще статись, що сам цар
Мазепу сповістив про це, як вже
Не раз таке бувало. А тоді
До всього гра готовим бути... Ви
Мазепу знаєте...

*(Кочубей і Святайло каменіють від жаху й тільки мовчки
позирають один на одного).*

Дівчина (входить, несучи на великій таці дзбана й кубки).

Кочубеїха (входить за нею). Сюди, на стіл!..

Тепер іди, та не вклядися спати:
Потрібна будеш може ще.

Дівчина (вклонившись). Гаразд,
Вельможна пані. *(Виходить).*

Кочубеїха (оглянувши присутніх, спліскує руками).

Господи святий!

Чи грім над вами раптом розітнувся,
Чи знов вам всім якась мара верзлася,
Що кожен з вас сидить, мов та тумá...
Або ви щось ховаєте від мене,
Або — ладна помислити я й це —
Вам шкода стало ворога свого...

Іскра. Нічого — знов кажу — не знаєм ми...

Кочубеїха (посміхаючись, наливає кубки).

То знаю я, коли густий туман
Повив вам голови... Для мене дбсить,
Що ворог наш тремтить, як давній Каїн,
Почувши вість лиху для себе, — далі ж —
Моя надія в Бозі й у цареві!..

(Бере кубка й цокається ним до інших).

То ж вип'єм, прошу! Свій розвійте страх...

(Присутні, вставши, мовчки беруть кубки).

Ми краще вип'ємо за страх Мазепин,
Щоб Юди він до скопу не лишив!..

(Надпиває кубка. Інші мовчки висушують свої й ставлять

порожні на таці. Вона знову наливає їх і торкає кожного своїм).

До скону... Я усе своє життя
За Кочубеєм мріяла про скін той, —
Нехай Господь простить мені гріха, —
Плакала помсту в серці наболілим:
Вона тяжка, коли ти без надії
Її ховаєш у собі, — тяжка
Й гірка... Але солодка наче меду,
Коли ти до бажаного кінця
Її здолавши доведеш уперто,
Як довелі їй нарешті ми.
А скін ворожий — це вінець всього!..
Якого ж скону побажати Юді?..
Чого ж похнюпилися? Веселіш
Своє зустріньте свято перемоги!
Його ми відов'яткуєм ще не так,
Коли в Батурині, чи інде десь,
Мазепа проклятий, мов злодій, скутий,
На катівським помості на колінах
Свою лукаву голову нахилить
Під гострую сокиру... Отже, любі
Мої, тепер ми вип'ємо за той
Поміст, за гостру ту сокиру!..

Кочубей (впускає на підлогу кубка й з важким стогоном опускається в крісло).

Іскра (ставить свого кубка на тацю й стурбовано нахиляється над Кочубеєм).

Що

З тобою, брате мій?..

Свята йло (ставить і свого кубка назад, підіймає Кочубеєвого, руки йому дрижать, він шепоче злякано):

О, Боже наш!..

Кочубей (злякано позираючи на дружину):

Нічого... це нічого... я не знаю...

Негарно щось мені зробилось... Та

Ви не турбуйтеся... пройде це... Я зараз...

Кочубеїха (не поспішаючи, ставить свого кубка на тацю, обливаючи чоловіка й гостей глибоким презирством)

Убогі тілом, ще бідніші духом...

Чи вам із ворогом на прю ставати,

*Коли самий вже привид крови вас
Лякає, мов жінок тих полохливих?..*

О, нещаслива доленько моя!

*І як за вас усіх безмірно вищій
Той ворог наш, старий і мудрий лицар,
Що ви його нікчемністю своєю*

Звалити завзялись! Самої тіні
Його жахаєтесь, а він же, дужий,
Не завагаєсь одважно готуватись,
Щоб ознаймити бії самій Москві!
І розумію я свою дочку:
Таких, як він, або кохати тра
Безблюдно і палко, як вона,
Або ненавидіти так, як я!
А ви... щб ви?.. Ні теплі, ні холодні,
Й нещасний той, хто з вами сполучив
Свою бентежну, буйну долю. Краще
Загинути із ворогом завзятим
У боротьбі, аніж тягти без краю
З нікчемою нікчемно живоття.

(Виходить од столу й сідає на лаві, сумно погилвши голову).

Св'ятайло. Картаєш нас, моя вельможна пані,
Але видіма смерть страшна. Тобі
Нічого, нам же...

Кочубеїха *(спалазнувши знов)*: Де ж вона, та смерть?..

Дівчина *(входить і звертається до Кочубея)*:
З Батурина козак прибув допіру
З листом до вас, вельможний пане.

Кочубей *(вражений несподіванкою, як і інші, не в силі сказати слово)*.

Кочубеїха *(рвійно встає)*. Де ж
Той лист? Від кого він?

Дівчина. Не знаю я...
У власні руки хоче передати.

Кочубей. Введи його сюди.

(Дівчина виходить).

Кочубеїха. Дак ось вона,
Розгадка таємниці. *(Нетерпеливиться, йде наперед і, дивлячись у двері, чекає посланця)*.

Іскра. Крадькомá...

Недобре щось...

Кочубеїха. Ти правиш знов своє
І крикаєш, мов чорний ворон... Що ж він —
Козак отой?.. Ага, іде... *(Відступає од дверей в глибін кімнати)*. Побачим...

Козак *(входить і вклоняється)*.

Добрівечір!... *(Виймає з шапки листа й подає Кочубеєві)*. Вельможний пан полковник

Данило шле динкретного листа.

Кочубей *(тремливою рукою бере листа)*.

Гаразд... Іди ж, пожди там у пекарні
Та покріпись з дороги...

Козак.

Щиро я

Вам дякую, вельможний пане судде,
Але полковників наказ: віддати
Листа у власні руки й в тую ж мить
Без відповіді і назад вертатись.
Добраніч вам! (*Вклоняється й виходить*).

Кочубей.

Ходи здоров... (*Розпечатує листа*

й перебігає очима).

„Мій свате!

Ясновельможний вирядив Троцінського
з козаками й волохами та Кожухівського
з верхівцями піймати вас із Іскрою й при-
везти до Батурина. Цидулу цю спали й ні-
кому про неї не кажи“.

Це все... (*Відкидається на спинку крісла й опу-
скає руки, приголомшений, як і всі*).

Кочубеїха (*перша приходить до пам'яті, бере з його рук
листа й палить на свічці*).

Чого ж ви сидите, мов туми?!..

Та ж пише сват, що вирядив уже
Мазепа військо, — отже, посланець
Його десь віпередив у дорозі.

Якщо ж це так — а сват брехать не буде, —
То й той Троцінський з Кожухівським
Ось-ось наспінуть.

Іскра (*стрепенувшись, рвійно встає*). Так, тікати треба...
Але куди?

Кочубеїха.

Куди ж... У Красний Кут:

Полковник Осипов там візьме вас
В протекцію свою, — за нею ви
Безпечні. А тим часом правий суд
Царський скарає зрадника Мазепу.

Кочубей (*стенувшись, підводиться*).

Так, так, тікати мусимо, а далі
Вже видно буде, що чинити нам.
Але... на кого ж ти лишійшся, Любко?
Хто боронитиме тебе від кривди?..

Кочубеїха. Сама оборонюся, не турбуйся:

Мазепиних собак тих не злякаюсь, —
Господь мені підпора й оборона.
А ти не гайся, їдь, ще поки вас
Тут не накрито, як перепелів.

Кочубей (*обіймає й цілує її*).

Прощай... Молись за наше діло праве
Й за скорий поворот.

- Наш пан і добрий... Чи гасить свічки,
Чи хай горять?
- Нянька. Нехай: сама погасить,
Як вернеться...
- Дівчина (*дослухається*). О, чуєте?.. Уже
Поїхали... Й куди це нагло так?
В Батуриці, мабуть, бо ж козак отой
З Батурина прибув...
- Нянька. А ти не дуже
Про це, дівко, розбалакуй. — чула?
Поїхали кудись — виходить, треба.
Чого ж — нас не питатимуть з тобою.
А інший хто спита, кажи — не знаю...
Хочби й гетьман сам запитав тебе, —
Ти розумієш?
- Дівчина (*сміється*). Що? гетьман?..
- Нянька. Еге ж.
- Дівчина. Та де йому тут взятись?
- Нянька. Усього
На світі, дівонько, буває, ти ж
Мовчи. Питатимуть: на все — не знаю,
Мовляв, пани на раду нас не кличуть...
- Дівчина (*наслуховаючи, злякано*):
Вельможна пані йде...
- Кочубеїха (*входить*). Чого ви тут?
- Дівчина. Я той... підлогу той...
- Кочубеїха. Гаразд, іди
Собі, вкладайся спати.
(*Дівчина виходить*).
- Нянька (*мовчки стежить за Кочубеїхою*).
- Кочубеїха (*схвильована, ходить по покою*).
Чом не спиш
- Ти, няню?
- Нянька. Не таку ви метушню
Зняли, щоб я могла заснути спокійно.
Що сталося?
- Кочубеїха. Не знаю ще гаразд.
- Нянька. Недобре щось?
- Кочубеїха. Це, няню, як для ко́го...
- Нянька. Та хто ж від доброго вночі тікає
Так поквапно, невідомо куди!..
Куди Василь подався проти ночі?
- Кочубеїха. У безвісті!..
- Нянька. Гляди, щоб так не сталося.
- Кочубеїха. О, станеться й не те ще, няню, тут:
Ось-ось опинимось в облозі ми.

Готуй мушкети, няню, — ціле військо
На нас послав ясновельможний твій.

Нянька (з підозрінням вдивляється в неї).

Ти що верзеш?.. Лягла б спочити краще.

Кочубеїха. Спочити?.. Рано ще складати руки:

Та й ждати вже лишилося недовго.

Нянька. Не розумію я... Чому гадаєш,

Що ждати вже недовго?

Кочубеїха. А тому,

Що ворог вже в пропасниці дрижить,

Чекаючи відплати кожну мить;

В передчутті її в неситій люті

Останні вже зусилля зуживає,

Щоб потягти з собою на той світ

І тих, хто кару твою так неждано

На сиву голову його накликав.

Нянька. Його скарає цар, гадаєш ти?

Кочубеїха. О, не помилує, я певна в тім!..

Життя мого єдина світла мрія

Справдїться, няню, в помсті щій!..

Нянька. У помсті?... За що?.. Чи за те, що він

Засидївсь надто довго у гетьманах

І тим не дав подержать булаву

В руках твоєму Василеві, — так?..

Тобі ж не дав гетьманшею побути!..

За це ти мстишся?

Кочубеїха. Так, вгадала ти:

За це і за дочку.

Нянька. Він за гетьмана

І досі, бо потрібен Україні,

Дочка ж твоя його кохала щиро, —

Ти думала над цим?.. Чи гине хай

І Україна і дочка, аби

Наситить ти могла свою уперту

Бентежну душу?

Кочубеїха. А хочби і так?

Нянька. А ти подумала собі над тим,

Яка ціна такій душі, яке

Ім'я її у людей?..

Кочубеїха (погірдливо): Послухай, ти —

Стара облудо! Хто всі і з ким

Говориш?.. Ціну знаю я собі

Сама, а люди — це ніщо. Як буду

Гетьманшею, то всі твої ті люди

В ногах моїх зів'ються хробаками:

Захочу, то помилую, а ні —

То розтопчу!..

Нянька (*тривожна наслухає*). А покищо... ти чуєш?..

Гляди, щоб нас вони не розтоптали.

Кочубеїха (*дослухається до тупотняви десь у дворі*).

Ага, вже прибули... Не забарились

Гетьманські посіпаки... Хай ідуть...

Спізнались трохи, а коли мене

Захочуть ув'язнити — річ даремна:

Свого гетьмана не врятують тим!..

Дівчина (*вбігає, перелякана*).

Вельможна пані, там...

Кочубеїха (*зупиняє її мову владним жестом*).

Я знаю, що там...

Нехай ідуть: Господь мені підпора,

Господь мені і оборона!..

(*Чути гомін, тупотняву й брязкіт зброї*).

Нянька (*сумно похитавши головою*): Сталось...

Кочубеїха (*падає перед божником на коліна*).

Трощинський (*п'яний, з шумом з'являється на порозі;*
позад нього кілька озброєних козаків).

Це хто тут?.. Що — баби?.. А де ж суддя?

Нянька. Нема його.

Трощинський (*показує на Кочубеїху*).

А то — суддіха?.. Гей!

А кинь-но молитви свої! Було б

Раніше Господа на раду кликати,

Тепер же й Бог вас не врятує... Чуєш?..

Кочубеїха (*підводиться й обертається, гнівна й горда*).

Полковнику шановний! де ти й з ким

Говориш?.. З кóтрого часу оце

У війську повелись кабацькі звички,

Що в чесний і статечний дім брутально,

Немов в корчмú жидівську, сам полковник

Вдравється гвалтовно?

Трощинський (*оскаженіло до козаків*): Що?!.. Стріляйте!

Дівчина (*затуливши вуха*):

Ой, ненечко рідненька, убивають!..

(*Ховається за няньку*).

Нянька (*кидається до них, розіп'явши руки, обурено*):

Та ти здурів?!.. На німечних жінок,

Мов на орду татарську, із мушкетів

Зібравсь палити...

Трощинський (*тупає ногою*). Замовчи, стара!..

Питаю, де суддя?

Кочубеїха. Судді нема, —

Тобі вже сказано: поїхав десь...

Трощинський *(обертається до козаків)*.
Іди которий та звели волохам
Ввесь дім і хутір ввесь перетрусити,
А генерального суддю знайти!..
Тебе ж, стара, із кодлюм всім твоїм,
З усім майном перевеземо ми
Аж до Батурина...

Кочубеїха *(твердо)*: Я не підú!
Перед божницею постражду тут,
Як той Захарія між вівтарем.

Трощинський *(регоче)*.
Ого, вельможна пані! опір станеш —
То вінесемо на руках... *(До козаків)*: Ану,
Візьміть її, стару бандуру, хлопці!..

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Кочубеїв покій у Батурині.

Кочубеїха (стоїть край вікна й пожадлигим поглядом дивиться в сад, осяяний крізь ворухливе листя мерехтливим промінням передвечірнього липневого сонця; вона бачить, як поуз вікно вряди-годи пересовується сюди та туди тїнь вартового, але не звертає на нього жодної уваги: очі її намагаються проглянути вертовіття й проникнути точ у небесну далечинь).

Дівчина (намагаючися згасити на устах жартливу усмішку, викликану кимсь, що прилявний десь поблизу, з'являється на дверях: побачивши, що пані стоїть до неї спиною, вона обертається назад, задержувано киває комусь головою, беззвучно чмигає в долоні, знов гасить на виду усмішку, вдає поважну, входить у покій і, вражена, стає перед столом, де стоїть обід).

Ой, лелечко!.. Вельможна пані знов
До їжі і не доторкнулись!.. Може б
Я підогріла?

Кочубеїха (повертається, кидає на неї безучасний погляд, уся заглиблена в свої тяжкі думи).

Вартовій отой
Попід вікном... все ходить... то один
То другий... день за днем і ніч за ніччю...
Четвертий місяць вже...

Дівчина.

Та той, що там,
В саді, хоч наш... козак, а цей-ось в сінях —
Москаль смердючий... Тільки й чуєш: „дівка“,
„Чаво“... Нахаба клятий і причепа!..
То підогріти вам, вельможна пані?

Кочубеїха. Щоб підогріти?.. А... це... Прибери, —
Не їсться щось... Гукну, коли захочу...
Де нянька?

Дівчина (прибирає зо столу посуд і хліб).

Де ж їм бути? — в себе десь.

Кочубеїха. Поклич до мене!

Дівчина (виходячи):

Зараз я покличу...

Кочубеїха (в задумі ходить по покою, але, почувши з да-

лекого передпокою вривчає, придушене верещання й лайку, зупиняється, наслухоючи).

Мазепина надія й охорона...

Який сам пан, такі його і слуги...

Доколі, Господи?.. *(Знову поринає в задуму й тихенькими кроками міряє покій).*

Нянька *(входить).* Ти знову, Любко,
Не їла й крихти, — не годиться так...

Кочубеїха. Четвертий місяць, няню... Й за поріг
Із дому вийти не пускають... Боже,
Невже, щоб із Ахтирки до Москви
Дістатися, зробити діло там
І знов назад вернутися, то мало
Часу такого?.. Та ж за час оцей
Гетьманів всіх, якщо вони є й ще десь,
Крім нас, по десять крат було вже можна б
Повісити чи голови відтяти
Зрадливим, — чом же дліяться довго так?..

Нянька *(докірливо хитає головою).*
Ти все про тебе саме.

Кочубеїха. Паки й паки...
І день і ніч одна лиш думка ця
Мені спокою не дає.

Нянька. Це гріх,
Великий гріх... Молитись треба, Любко.

Кочубеїха. Я і молюсь... Коли б із молитов
Моїх Господь послухав хоч єдину,
Давно б Мазепі вже не животіти.
А то... Скажи, не чула часом ти,
Що діється за стінами цими?..
Мазепа де?

Нянька. Не більш за тебе знаю
І я: ні нас нікуди, ні до нас
Нікого не пускають, — знаєш ти
Це добре. Ми відрізані од світу,
І тільки вартові мимохіть нам
Нагадують, що є ще інший світ
І люди.

Кочубеїха. Чом же не спитаєш ти
Котрогось із...

Нянька. Питала я не раз
Не одного з них — в москалів і в наших —
Про те, що діється у місті...

Кочубеїха. Ну?
Що ж вартові?

- Нянька. Мов у стіни питала,
Немов заціпило усім!
- Кочубеїха (осаяна наглою думкою): Стривай!..
Поклич сюди Оксану, няню.
- Нянька. Зараз...
Це правда: з дівкою ті вартові
Жартують часто, — отже, не без того,
Щоб і пробовкнувся який. (Виходить).
- Кочубеїха (опускається в крісло, застогнавши): О, Боже!..
Поволі як спливає час... І день
І ніч — не день і ніч, а вороги, —
Навпереміну душу рвуть, мордують.
А скільки ще їх буде... скільки ще!..
Єдиний відає про це Госпідь...
Вже й сил нема тягти оце чекання,
Хробак зневір'я в серце заловзає,
А ворог десь собі глузує з мене...
- Дівчина (входить, здивована; за нею — нянька).
Мене ви кликали, вельможна пані?..
- Кочубеїха (пройшовшись по косяку):
Так, кликала... Ти з вартовим отим
Не розмовляла часом?
- Дівчина (злякано): Я?.. Він сам,
Вельможна пані, зачіпа мене,
Осою в вічі лізе...
- Кочубеїха (жестом зупиняє її). Я тебе
Питаю: не казав тобі москаль той
Чуток якихось з міста?.. Не хвалився
Він часом, де тепер ясновельможний?
- Дівчина (зрозумівши зрешті, в чім річ, говорить смі-
ливіше):
Та де там не хвалився! Як розпустить
Свою він губу — тільки слухай: бреше —
Мов на воді весняній меле.
- Кочубеїха. Що ж
Розказує він?
- Дівчина. Теревені править,
Бо ж сказано — москаль... Поїдть ось, каже,
І не оглянетесь, як з вас усіх
Наш цар поробить москалів... Не діждеш,
Кажу йому, бо поки й сонця світ
Козак все буде козаком. Ми маєм,
Кажу йому, полковників і військо
Козацьке, а над ними — сам гетьман:
Вони заступляться і не попустять
Зробити з нас поганих москалів.
А він сміється, калпосний, і каже,

Що цар велить полковникам усім
Відтяти голови десь на майдані,
Ясновельможного ж четвертувати,
Бо зрадники, він каже, всі вони.
Вже, каже, не дарма покликав цар
Ясновельможного у Білу Церкву:
Там, каже, і капут їм буде всім...

Кочубеїха (*що пожадливо слухала все*):

Так і сказав?

Дівчина.

Еге, аж слухать страшно:

Коли б це чула не від москаля,
То з переляку, мабуть би, померла,
А то — сміялась тільки...

Кочубеїха.

Та гетьмана

В Батурині нема?

Дівчина.

Москаль так каже...

Четвертувати, каже, повезли
У Білу Церкву.

Кочубеїха (*ледве втримується від захвату*).

Йди! доволі вже...

(*Дівчина виходить*).

Нянька. Наговорила... Слухай ти її...

Кочубеїха (*весь настрій її перемінився, вона немов би
ожила, а на устах заграла стримана усмішка*).

Москаль напевне прибрехав чимало...
Але... немає диму без огню.

Нянька.

Не диму — туману він напустив,
А та розвісила і вуха... Де ж пак, —
Четвертувати... Та кого! — гетьмана...
Короткі руки у поганців!..

Кочубеїха (*розпромінена, думаючи якусь свою таємну
думу, ходить по покою*).

Так,

Це врешті те, чого я сподівалась,
Тут сидючи, відрізана од світу,
Під вартою і під замком. Господь
Почув мої самотні молитви...

Нянька.

Ой, Любко, не гріши! Навіщо Бога
Втручаєш ти у це пекельне діло?

Кочубеїха.

Тепер говори, що хочеш, ти —
Я навіть гніватись не буду. Знаю,
Що все була прихильна ти до нього,
До ворога моєго, й не раз мов
На тебе озлістю горіло серце
За цю твою прихильність до Мазепи.
Але тепер, коли його нема
Вже може і на світі, — я тепер
Прощаю всім вам, навіть і дочці,

І їй прощаю я смертельний гріх —
Зневагу проти матері своєї.
Ладна простити світові всьому:
Мені ж здавалося, що світ увесь
Був проти мене, був на перешкоді
Таємним замірам моїм. Тепер —
Минуло все...

Нянька.

Нічого не минуло:

Сиділа замкнена — сидиш і досі,
І хто зна ще, як довго буде це...

Кочубеїха.

Як тільки над Мазепою суд правий
Відбудеться десь там, і мій Василь
До мене вернеться в царській повазі,
А може... чом же ні?.. і з булавою,
Тоді замкі сами впадуть, і двері
Розчиняться нам настіж до життя
Нового...

Нянька.

Ох, спізнилась дуже ти...

Кочубеїха.

Нехай і так, зате умру в пошані,
А не безечно так, як твій Мазепа.

Нянька.

Та й мстива ж ти... І як не надокучить:
Та ж в помсті пів життя твого згоріло.

Кочубеїха.

О, так! та помста — як кохання:
Її носить в своєму серці можна
Або до скону, щоб і поховали з нею,
Або — аж поки станеться, що треба.
Я рік за роком нею все жила,
Мов найдорожчий квіт, її плекала
В душі своїй і слухної години
Чекала, щоб її пустити в чин...
Вона прийшла, година слухна тая,
І, не вагаючись, на терезі
Сліпої долі кинула я все —
Життя, повагу, честь родини
(Вже й не кажу про добробут її),
І от — чекаю skutків, а вони —
Вже бачу я — якраз оті, що їх
Бажала я...

Нянька

(понура):

Того не знати ще.

Кочубеїха.

Ти знов, немов зловіщий ворон, кричеш.

Нянька.

Не ворон, — розум.

Кочубеїха.

Ат! нехай і так,

Що замість skutків тих — ганебна смерть,
Зате життя моє було завжди
Аж надто повне, а за це, голубко,
І вмерти можна без жалю та ремства,
Що праведний Господь не допустив —
Гріхи великі наші — взяти гору

Мойй нещасній правді... Я — жила,
 Горіла, як в огні, душею й серцем,
 В своїх непогамованих бажаннях,
 Але... не жевріла ніко́ли гидко,
 Як мокра голівешка при шляху.
 І я безмірно вдячна Господеві
 За те, що дав мені на все життя
 Мету — нехай і грішну, та високу,
 Що я до неї йшла незмінно й твердо...

Нянька. І та твоя мета висока —

Кочубеїха.

Помста!..

Нянька *(гостро дивиться на неї й хитає головою)*.

Так, помста, — знаю я... А за що, за що?

Даруй мені, але скажy: за те,

Що й досі ти його кохавш, Любко!

Кочубеїха *(Зупиняється, страшенно вражена)*.

Кохаво?!.. я?!..

(Стоїть якусь хвильку, ніби роздумуючи, далі пронизує гострим поглядом няньку, немов ним хоче дістатися до найтаємніших глибин її душі, а коли стара той погляд твердо витримує, вона опускає очі, стоїть так ще хвильку й починає знову походити покоем).

Стара я, няню, вже...

Нянька.

О, так, кохання те, в свій час
 Не віжите тобою, обернулось
 В тобі в палкy зненависть і жадобу
 Помститися й хоч тим задовольнити
 Його... Від того й ревності твої
 Й лиха злоба до рідної дочкі.
 Сама собі признатись у цьому
 Ти не хотіла з сорому й погорди
 Жіноцьких, і сама себе дурила,
 Що він... ясновельможний... перебіг
 Твоєму Василеві скорий шлях
 До булаві...

Кочубеїха.

Авжеж, що перебіг...

Нянька.

Пусте говориш, бо не булава
 Мазепина тобі була потрібна,
 А сам Мазепа... Так!.. Життя твоє
 Було б пусте без нього, а тому
 Коли твоє кохання не знайшло
 В нім відгуку, то ти кохання те
 В таку ж палкy ненависть обернула,
 І все ж таки — до нього, бо без нього
 Без думки повсякчасної про нього
 Ти жити не змогла б!.. Коли ж оте,
 Чого чекавш ти сьогодні, — правда,
 Й його покарано на смерть царем,

То все одно про нього не забудеш
 Ніколи ти і тільки, замість помсти,
 По всіх церквах за Божого раба
 Болярина Івана будеш править
 Сорокоусти й парастаси. Й буде так,
 Аж поки й на дорозі Божій станеш.
 Його ненавидячи, ти кохавш,
 Кохаючи ж, ненавидиш його.

Кочубеїха *(весь час слухала уважно, в задумі, немов би перевіряючи в душі її слова, по хвилі зідхнула важко й тихо промовила):*

Не знаю вже тепера... може й так...

Нянька. Не „можє“, — так воно було, так єсть...
 Тебе я знаю, Любко, з пелюшок,
 З душі, як з книги, я читала все,
 І всю тебе, твій кожний погляд, рух,
 Як власний свій, я розуміла
 Завжди й тепера розумію.

Кочубеїха. Я сподіваюся, що Василеві
 Моему ти про тее... ніби то
 Мое кохання давне до Мазени
 Не говорила... Чи...

Нянька. Гадаєш ти,
 Що він не знав, не розумів тебе?..

Кочубеїха. Звідкіль би знав? Свою повинність шлюбну
 Додержала донині вірно я
 Й була йому статечною женою
 І матір'ю печалливою дітям.

Нянька. Цього замало: тілом ти була
 Його, а вся душа твоя, все серце
 Налезжали Мазені... Ти гадаєш,
 Вони, чоловікі, не відчують
 Цього?.. Будь певна, що він добре знав,
 Але терпів, усе життя терпів...

Кочубеїха *(глибоко зідхнувши):*
 Ну, що ж чинити... над душею й серцем
 Людіна не владика... То ж нехай —
 Минулося вже це, і хоч на старість
 І душу й серце я йому віддам,
 Ні з ким не ділячи...

Нянька *(заперечливо хитає головою)*. Цього не буде:
 Коли судилося Мазені й справді
 Старечу голову свою схилити
 Під катівську сокиру, — вір мені,
 Що душу й серце він твої з собою
 В могилу забере... *(Раптом починає наслухувати):*
 Ти чуєш гомін

Якийсь... гукання в сінях і в саді?..

Кочубеїха. То ж, певне, вартових переменяють...

Дівчина (*вбігає, сама не своя від радості*).

Ой, радість же яка, вельможна пані!..

Кочубеїха. Що сталося?

Дівчина. Прийшов якийсь москаль...

Старший якийсь... гукнув на вартових
І їх забрав з собою, а нових
Натомість не поставив... Геть пішли,
Нічого не сказавши.

(*Кочубеїха й нянька з подивуванням презираються*).

Кочубеїха (*до дівчини*): Чом же їх

Ти не спитала, нащо це?

Дівчина. Еге,

Спитаєш... Як старший, коли питаєш
Про щό, потано лається завжді!..
Та ж і без цього видно, що ми вільні,
Коли вже не хотять нас стеретти...
Пустить мене тепер, вельможна пані,
До міста на часинку: так стужилася
За людьми, що аж-аж! Вернусь я швидко,
Про все розвідаю та й вам скажю.

Кочубеїха (*звильку роздумавши*):

Гаразд, іди, та не барись. Гляди,
Між людьми лишнього не той...

Дівчина (*врадувано*): Я миттю!..

(*Вибігає*).

Кочубеїха (*ледве втримуючи буйну радість*):

Що — не казала я тобі, стара,
Що до бажаного кінця дійду я...

Нянька. А я тобі і знов кажю: нічого

Ми певного не знаєм ще.

Кочубеїха. А те,

Що варту знято, не говорить теж
Тобі нічого?

Нянька. Та ж хіба її

Не мусіли колись прибрати геть
Однаково, що б там ні сталося десь?

Кочубеїха (*сердито*):

Мене вже починає дратувати.
Оця твоя уперта неймовірність...
Хома невірний більше віри мав
У серці, аніж ти, стара, й мені
Здається часом, що була б ти рада,
Коли б все сталося навпаки тому,
Що хочу я.

- Нянька. Чи рада б я була?..
Можливо й так, коли б не знала я,
Що граєшся ти головою...
- Кочубеїха. Як?
Чиєю?
- Нянька. Василевою.
- Кочубеїха. Ти грою
Оце все звеш?
- Нянька. Безумною.
- Кочубеїха. Нехай,
Але була гра в певну: голова
За голову — і вигра, бач, моя.
- Нянька. Не знати ще.
- Кочубеїха (*спалазнувши*): Ти знов!.. Ходімо краще
Поглянемо, що діється довкола
Й дихнем повітрям чистим вже на волі!..
- Нянька. Що ж діється? Нічого, бо ж ніхто
Нічого ще не знає, хоч мусить хтось
Прийти, коли вже знято чату.
- Кочубеїха (*виходячи*): Так,
Прийти хтось мусить... (*Стає на порозі*).
Та вже йде,
Здається, хтось сюди... (*Вертається*).
Це Мотря.
- Нянька (*врадувано*): Мотря?!..
Голубонько моя...

- Мотря *(входить)*. Ви, мамо, тут?
І няня тут? Добри вечір... *(Підходить до матері й цілує руку; тоді до няньки)*.
- Нянька *(обіймає й цілує її)*. Жива,
Здорова, сёрденько?
- Мотря. Здорова, няню...
- Кочубеїха. А діти як там?
- Мотря. Слава Богу, всі
Здорові.
- Кочубеїха. Звідкіля дізналась ти,
Що можна вже до нас?
- Мотря. Оксана
Забігла й сповістила. Я лишила
Дітей на братову, сама ж боржій
Сюди...
- Кочубеїха *(нетерпляче)*: Скажи, що діється у місті?
- Мотря *(здивовано)*:
У місті?... Що ж... Нічого, — все гаразд:
Відкоби виїхав... ясновельможний...
Життя немов завмерло в місті...
- Кочубеїха *(жаденно ловить кожне слово)*. Він
Сам виїхав... чи... вивезли його
З наказу із Москви?
- Мотря *(не розуміючи)*: З наказу?.. Як?..
Не чула щось нічого про наказ.
- Кочубеїха. Тут вартовий, що нас стеріг, казав
Про це... До Білої немов би Церкви
Його на кару повезлі...
- Мотря *(ще більш здивована)*: На кару?..
І чутки не було такої.
- Кочубеїха *(сердито)*: Вам
Хоч би й з гармат під вікнами палили,
То, мабуть, не почули б ви...
- Нянька. Коли
І чути нічого було, то певне,
Що чути не могли.
- Кочубеїха. Про батька теж
Не чула ти нічого?
- Мотря. Звідкіля б
Могла почути?

Кочубеїха. А той... твій наречений?..
Він при гетьмані ж здавна щось там робить...

Мотря. У Білій Церкві він з ясновельможним.
Кажу ж, у місті мало хто й лишився,
Хіба що москалі, що стережуть
Гетьманського палацу.

Кочубеїха. То навіщо ж
Тоді в нас варту знято і з чийого
Наказу?

Мотря. Я не знаю.

Нянька. Та чого ти
До Мотрі причепилась? Чи вона
З гетьманом раду мала, що накази
Його повинна знати?

Кочубеїха. Не його —
Царські! З наказів тих йому самому
Вже голову відтяго досі...

Мотря *(вжахнувшись)*: Боже!..
Хто вам казав?

Кочубеїха *(злорадо)*: А що хіба?.. Ще досі
Старого бахура ти не забула?..
Ще досі...

Мотря *(спалахнувши)*: Мамо! не за тим прийшла я,
Щоб ви мені вичитували знов
Про те, що вже минуло.

Кочубеїха *(дратуючись)*: Знаю добре,
Як це минуло! Пальцем поманив би —
І знов би подалася, як тоді.

Мотря *(стримано, але вкладаючи в слова всю свою до матері
зневагу й ненависть)*:

Спокою, мамо: ви ж сами сказали,
Що вже покарано його, і бтже —
Ніколи не поманить пальцем він
Ні вас, ані мене. Але... чи певні
Ви, ненечко, що катівська сокира
Гетьмана, а не іншого когось,
Безмилосердно покарала?..

Нянька *(з жахом)*: Мотре!..

Кочубеїха *(у гніві, із стиснутими кулаками, ступає два
кроки наперед)*.

Кого ж? кого?.. Кажі вже, клята відьмо!..

- Мотря. Ви знаєте, кого... Того, кого
З ненависти до мене й до гетьмана
Сами ввесь час ви пхали під сокиру
І гралися старою головою,
Немов опукою...
- Нянька *(звівши руки до образів)*: О, Боже мій,
Спаси й помилуй!..
- Кочубеїха *(відступає, вражена)*. Ти щось знавш?!
- Мотря. О, ні, мамусю рідна, ще не знаю
Нічого, серцем чую лиш велике
Нещастя, а коли воно впаде
На Кочубеїв, то ніхто ж, як ви,
В тім винні будете, ласкава нене.
- Кочубеїха *(показує рукою на двері)*.
Іди з очей моїх! Ти не дочка
Мені!
- Мотря. Я знаю це давно вже...
- Кочубеїха *(тупнувши ногою)*: Геть!
- Мотря. Іду, прощайте...
- Нянька. Постривай!.. Та ти ж
Казала, Любко, тут мені, що всіх
Прощавш, а сама...
- Кочубеїха. Казала, так,
Але такій... немає опрощення
Від мене, — знай!..
- Нянька. Якій?..
- Мотря. Прощайте, няню.
- Нянька. Прощай, голубко. *(Провожає її)*.
О, козак якийсь...
Чого йому?
- Голос козака. Вельможна пані вдома?
- Нянька. Ось тут вельможна пані.
- Козак *(на порозі)*. Привезлі,
Вельможна пані, ваше ми майно
З комор гетьманських...
- Кочубеїха. Що?.. Яке майно?
- Козак. Не знаю я... Так кажуть, що в Диканьці
У вас колись забрали, а тепер
Наказано вернути.

Кочубеїха (з радістю перемоги): Чула, няню?.. (До козака):

Хто наказав?

Козак.

Старший.

Кочубеїха.

Це знаю я,

Але йому хто наказав?

Козак.

Не знаю,

Вельможна пані.

Кочубеїха (махнувши рукою): Ну, гаразд, іди!

Не знаєш ти, то знаю я. Ти, няню,

Піди із Мотрею — догляньте там:

Нехай позносять все у той покій

Найбільший... Мотря вже пішла?

Нянька.

Ще тут.

Кочубеїха. То йдіть туди!.. Я зараз теж прийду...

(Лишається сама. Стоїть серед покою в задумі, намагаючись убагнути собою те, що сталося. Хід думок вочевидь приводить до радісного висновку, але ще тінь сумніву не кидає сливе задоволеного виразу обличчя. Злагіднілі вже очі її повертаються до божника).

Чи дякувати, Господи, Тобі,

Чи крижемо знов припасти до землі

В благаннях зглянутись на наші кривди

Й помстити їх десницею твоєю?..

Ні, ні... Знамено Ти даєш, всещедрий,

Що воля сталася Твоя... й моя...

(Ступає кілька кроків наперед і опускається перед божником на коліна. Хвилю застигає у вдячній молитві. Новий шум у дальніх покоях не виводить її з молитовного захвату навіть тоді, коли шум наблизився, й на порозі стала огрядна постава полковника Трощинського, а за ним збентежена постать няньки).

Трощинський (намагається розглянутись у півтемрявім покої; він і знову напідпитку).

Та де ж ти тут?... Сховалася чи що?..

Ага, ти молишся, стара... Молись,

Молись: це не зашкодить ні тобі,

Ні генеральному судді...

Кочубеїха (почувши останні слова, вриває молитву й рвійно підводиться). Де він?..

Трощинський (немов би не почув питання):

Здоров, вельможна пані! Привезлі

Тобі з гетьманського наказу в двір
Майно твоє...

Кочубеїха (*глибоко вражена*):

Гетьманського?!.. Хто ж він,
Гетьман той?

Трощинський (*вибухає гомеричним реготом, узявшись
руками в боки*).

Що ж це ти? Забула вже
Під вартою, на самоті отут,
Про кума навіть?

Кочубеїха (*ще боячись догадатись*):

Про якого кума?

Трощинський. Ясновельможного...

Кочубеїха (*вражена*): Як?! Він живий?..

Трощинський (*знову вибухає сміхом*).

Живий, здоровий: б'є тобі чолом,
Як кажуть москалі, твоїм майном,
Також в доброзичливості своїй
До тебе й далі ще перебуває...

Кочубеїха (*врешті опанувавши себе*):

Полковнику шановний! ти залив
Горілкою свій глузд, і твій язик
Несотворені речі править... Де,
Скажи, мій муж?

Трощинський.

О, високо піднісся,
Вельможна пані, твій старий суддя
З царської ласки, — не дістать нікому...

Кочубеїха. Облиш, кажу! чи лицареві личить
Вдавать юрбду з себе?... Де мій муж? —
Тебе питаю.

Трощинський (*починає оратуватись*).

Бачу й я тепер,
Що чірови свої, вельможна пані,
Ти й під замком не кинула уперто,
І якби грім з ясно́го неба повалив
На сиву голову твою й цю стелю,
То й це твої лихости не вбило б.

Кочубеїха. Про лихості чи добрості мої
Судити буде Бог, але не п'яні
Мазепині безличні посіпаки...

Трощинський (*повертається погрозливо*).

Ти так?.. То почекай же!..

Кочубеїха (*гнівно*): Де мій муж? —
Тебе питаю.

Трощинський. Муж?.. Боявсь вернутись
До любі, ласкавої дружини
Й подавсь до київських печер на прощу
Твої й свої гріхи там відпокутатъ.
То ж раджу я й тобі, стара, молитись,
Хоч я боюсь, що й перед божникóm
Язык твій прókлятий не молитві,
А лайку та прокльони промовляє.
Прощай! Водай не бачитись нікóли!..
(*Зникає*).

Кочубеїха (*стойть і вся трясеться від обурення й злости*).
Що він... п'янюга цей... тут набалакав?..

Нянька (*переступає порога*).
Ти заспокойся перше, Любоко... Він
Дурниць по-п'яному наговорив...

Кочубеїха. „Подавсь до київських печер на прощу“...

Нянька. А може й так: це ж світова річ, чом же
Й йому з полковником Іваном в Лавру
Не завітатъ, якщо десь поблизу був?..

Кочубеїха (*тулить п'ючки обох рук до висків*).
Нічого я не розумію, няню...
І той... гетьман... живий..

Нянька. Чому б йому
Й не быть живому?

Кочубеїха. Як чому?.. Тоді ж
Умерти мусів би Василь... А то...
Чомусь, забувши й про родину, він
На прощу швидче їхатъ забажав,
А той... Мазепа... нам велів маєтки
Вернути... В мене óбертом від цього
Усього голова пішла... Нічого
Не можу зміркувати...

Нянька (*спочутливо*): Прилягла б
Ти, Любоко... Цілий день все на ногах
З бентежними думками в голові...

Кочубеїха (*не слухає її, захоплена одним*).
А як собі гадаєш, няню, ти —
Вони не помирились?

Нянька (*здивовано*): Хто та хто?

Кочубеїха. Василь мій та Мазепа...

Нянька. Й слава Богу,
Коли так сталося....

Кочубеїха. То він тоді,
Замість Москви, подався до Мазепи?..

Нянька. Було б найкраще це. Ти розумієш,
Чого він варт — той ваш зрадливий чин?

Кочубеїха. Зрадливий?

Нянька. Так!.. Мазепу повалити —

Це повалити Україну, — чула?..
Із чим поїхав він в Москву? З доносом?
Про що донос?... Про те, що наш гетьман
Замислив визволити Україну
З московського ярма. Хіба не зрада
Це перед батьківщиною, а ви —
Хіба не зрадники — Василь, той Іскра,
Святайло й ти?.. На всіх нападків ваших
Проклін народній впав би... То ж радій,
Коли не сталося цього!..

Кочубеїха (*відмахується рукою*). Пусте!
Нема мені до цього діла... Люта
На нього я за те, що діла він
Не доконав... Я бачу вже, що так...

Нянька. Та може ж був і в тій Москві, а цар
Звелів обом їм помиритись.

Кочубеїха (*заперечливо хитає головою*). Ні,
Цього не може бути, бо коли
Він все, що треба, розповів цареві —
Мазепа вже давно не животів би...
Стривай!.. А може... Й думати боюся..
А може він нічого й не сказав
Цареві?.. З тухтієм таким могло
Все статися... (*Знову запам'ятовується гнівом*).
А може він і справді
Не був і зовсім у Москві?..

Нянька. А де ж він
Весь час перебував, не давши й звістки?
Чотири ж місяці!... Кажу ж тобі,
Що, мабуть, у Москві він був, але
Там цар звелів йому назад вернутись
І помиритися з гетьманом.

Кочубеїха (*затявчись*): Так?..
Ні, ні, не може бути! бож тоді
Цареві він не розповів нічого...

А може й опрощення ще благав
За те, що Осипову піп Святайло
Від нас доніс тоді в Ахтирці. Так
Лишити я не можу це: нехай
Він мириться собі, з ким хоче, а ж
Сама поїду до царя й це діло
Йому докладно розповім! Тоді
Побачимо...

Нянька. Ти з глузду спала, Любко!
Чого шалівш ти? Молися Богу
І дякуй милосердному, що Він
Царя й твого старого напутів
Прийти до згоди...

Кочубеїха. Ні, життя мені
Нема й не буде, поки жив Мазепа...
„Прийти до згоди..“ Як? те саме знов?
Мазепа буде панувати над нами?
Ще може і дочку йому вернути
В наложниці?.. До того ж ще терпіти,
Як він сміятиметься всюди з нас,
Що діла ми не вміли доконати, —
Ні, краще вмерти!.. Чи для цього я,
Немов мерезжку ту плела роками,
Вмовляючи у Василя свого
Свою жадобу помсти, й серце й душу
Його слабу, плоху та полохливу
Запалюючи гордощами й гнівом
На ворога запеклого свого?..
О, ні! я скутків інших сподівалась
І їх здобуду, хоч там що! Кінець
Не цей, а інший мусить бути...

Нянька. Який же?

Кочубеїха. Не раз тобі я вже казала: смерть!..
На меншому не помирюся.

Нянька (понура): Ти
Так часто згадувш її, ту смерть,
Що, можна думати, вона десь тут
Із нами в хаті пробуває...

Кочубеїха (похмуро): Хай!..

Нянька. Або, гляди, накликаш ти її.

Кочубеїха. До чого ти оце, стара?..

Дівчина (входить). Прийшли,
Вельможна пані, пан полковник... той...

Старий... забула, як... Ага, Апостол...
Хотять побачитися з вами...

Кочубеїха (*тривожно*): Хто?!..
Апостол?.. Чуєш, няню?

Нянька (*й далі понуро*): Чую ж, чую...
Кажі просити до господи: може
Хоч він розкаже нам усеньку правду.

Кочубеїха (*дівчині*):
Проси полковника сюди.

Дівчина (*виходячи*): Гаразд.

Нянька (*ніби сама про себе*):
Страшна десь мусить бути правда та,
Бо серце нїє так... І не дарма
Ти все про смерть...

Кочубеїха (*сердито*): Не крякай знов, стара!
Коли Василь з Мазепою вже в згоді —
Страшне це справді, та забула ти,
Що я жива ще її згоду розіб'ю...
До згоди іншої колись прийду
І помирюсь... з Мазепою смертю!..

Апостол (*входить, похмурий, ховаючи збентеження; за ним
Мотря; вся перейнята передчуттям страшної звістки, вона
стає позад нього коло дверей і покладливо слухає*).

Добри вечір тобі, шановна свахо...
Добри вечір, старенька няню!..

Кочубеїха (*похмуро*): Як?..
Шановна?.. Де вже там, коли і друзі
І ближні оддалече мене стапа...
Яким проте, шановний свате, вітром
Завіяло тебе до нас, убогих,
Ув'язнених сиріт?.. Скажи ж, чого
Мовчиш?..

Апостол. З гетьманського наказу я
Прибув до тебе, свахо, з Борщатівки...
Під Києвом село таке...

Кочубеїха (*перезирається з нянькою, нічого не розуміючи*): Чого
Прибув?

Апостол. Прибув я сповістити вас,
Що всі маєтки вам ясновельможний
Вертає знов назад. За все ж, що ви

Вчинили проти нього у царя,
На вас він гніву більш не покладає.

Кочубеїха (*спалахнувши*):

Таке ти чула, няню?.. Він мені
Моє вернув і навіть гніву більш
Не покладає... (*До Апостола саркастично*):

Дякую сердечно
За ласку й милість, — так перекажи
Ясновельможному своєму, свате, —
Ми чули вже про це від посіпаки
Троцінського. А ти скажи нам ось що:
Чого Василь з полковником Іваном
Так раптом подались на прощу в Київ?

Апостол (*хитнувшись, страшенно вражений*):
Вам хто казав?

Кочубеїха. Таж той таки Троцінський.

Апостол (*глибоко обурений*):
Блюзнір він, блазень!..

Кочубеїха (*тривожно*): Як?.. А де ж
Вони?.. Чом не вертаються додому,
Коли вже помирилися з гетьманом?..

Апостол (*по павзі, з великим зусиллям*):
Вони... не вернуться... ніколи вже...
(*Скорбно схиляє голову*).

Кочубеїха (*немов би хто штовхнув її, робить крок напе-
ред; жаж здавив їй горло, й вона ледве вимовляє*):
Чому.. чому?..

Апостол (*в розпучі*): О, Господи!... З царського
Наказу... скáрано... на горло їх...
У Борщагівці... а тіла їх чесні...
Поховано... у Києві... у Лаврі...

Кочубеїха (*хитнувшись назад, хапається за серце: так
стоїть одну коротку мить із заплющеними очима, відкину-
тою назад головою й глибоко скорбним та болючим вира-
зом обличчя; далі — відступає назад, але, похитнувшись,
хапається рукою за край столу: нянька й гість кидуються
й підтримують її; вона, мов безумна, шепоче*):

То це... то це... страшна... страшна... та проща?..

Мотря (*від страшної звістки каменеє з жаху, вхопившись
руками за груди; почувши несамопитий шепіт матері,
скрикує не своїм голосом, стає на порозі й, показуючи
пучкою на матір, несамовито вигукує*):

Це ваше... ваше це пекельне ді..ді..

(Хапається обома руками серця, важко дихаючи, й падає непритомна на порозі).

Нянька *(кидає Кочубеїху й бігцем тупає до Мотрі).*

Кочубеїха *(почувши несамовитий крик Мотрин, відстороняє рукою Апостола, що її піддержує, й відразу опановує себе, але лице її рухається в корчах скаженого гніву).*

Цить, проклята!.. Не я, а твій... отой...
Убив їх... Та жива... жива іще
Кочубеїха — й він свого діждётся...
Ти чувш?.. Він... свого... діждётся...

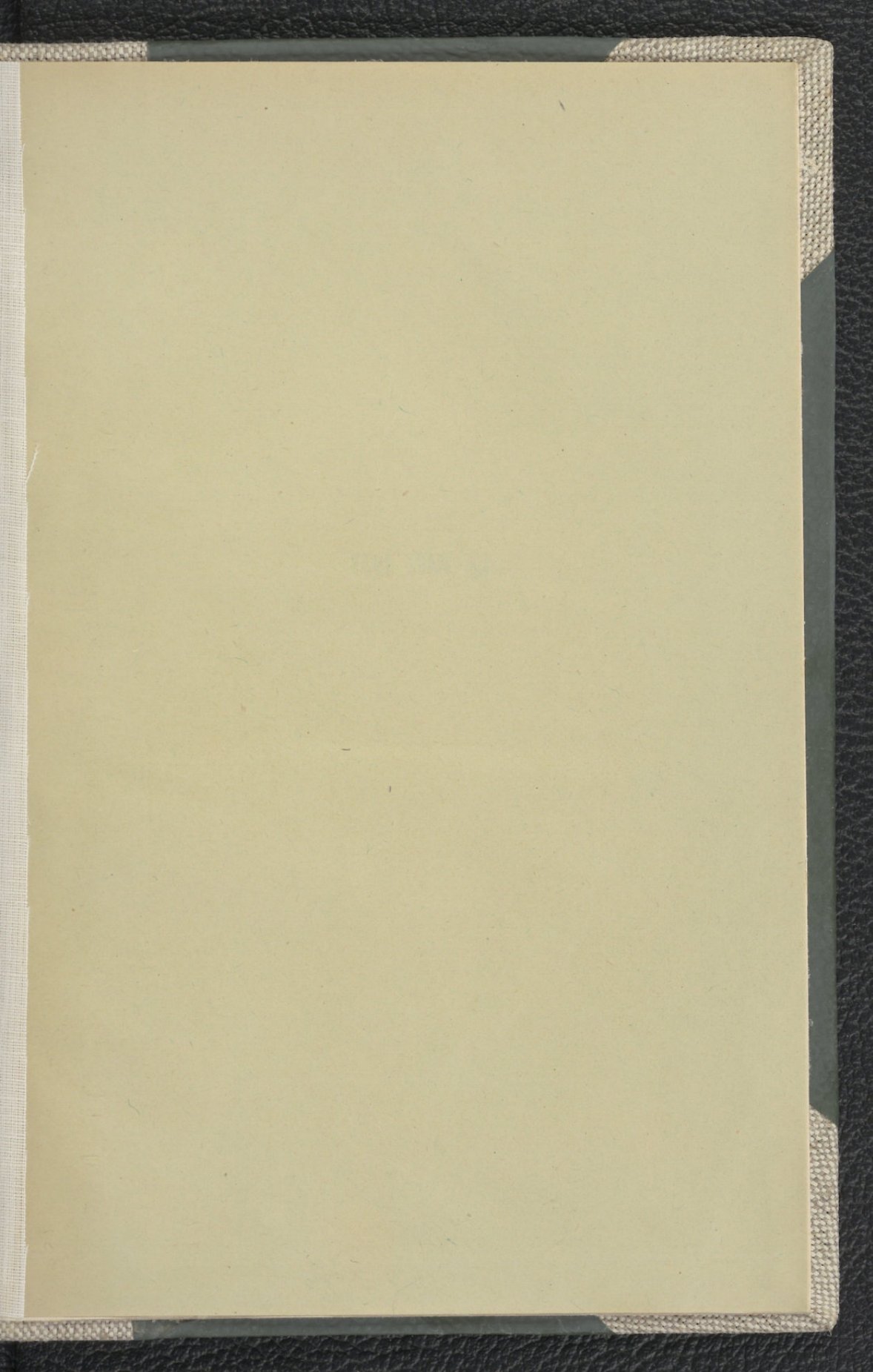
(Падає в крісло й, схилившись лицем на руки, здрігається в глухім риданні).

2. IV. 1936.

Горні Черношце.

2084/34

12 MARZ 1937

N. G.